

Avrupa Birliđinin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler

Cengiz DİNÇ

Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü
cdinc@ogu.edu.tr

Avrupa Birliđinin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler

The Fifth Enlargement of the European Union: Major Themes and Factors

Özet

Bu çalışmada, AB'nin beşinci genişlemesi üzerine yoğunlaşarak temel dinamikler, önem verilen konular, boyutlar ve faktörler; eski üyeler ve adaylar açısından genişlemenin beklenen en önemli etkileri, genel hatlarıyla incelenmeye çalışılmaktadır. Mevcut üyeler için, genişleme, daha büyük bir pazar, yatırım fırsatları ve istihdam anlamına geliyordu.

Genişleme, dönüşümün esas yükünün adaylara bırakıldığı sancılı ve aşağılayıcı bir süreç olarak gizli tehditler içeriyordu. Adaptasyon sürecini başaramayanlar 'Avrupalı değil' diye tanımlanabilecekti. Genişlemenin teorik ve tarihsel arka planı, genişlemenin belirgin özellikleri; tarihsel ve duygusal boyutlar kısaca açıklanmıştır. Beşinci genişlemenin arz ve talep yönüne bakılmış, AB'nin temel amaçları konusunda kesin bir fikrinin oluşmamış olmasının olumsuz etkileri irdelenmiştir. Beşinci genişleme sürecinde eski üyeler genişleme taraftarı olanlar ve gönülsüzler olarak ikiye ayrılmışlardır. Genişlemenin mekanizması sıkı ve katı bir şekilde şarta bağlılık ilkesine dayanmıştır. Mevcut üyelerce, genişlemeye "hayır" demenin maliyeti de değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Avrupa birliği, AB'nin beşinci genişlemesi; şarta bağlılık.

Abstract

While focusing on the fifth enlargement, this study tries to analyze the main dynamics, important issues, dimensions and factors in the process; the most important effects, expected by the current members and candidates, from the enlargement process are also analyzed. For the current members, the enlargement meant access to a larger market, investment opportunities and employment. The Enlargement, as a painful and humiliating process wherein the burden of transformation left to the candidates, contained implied threats. Those who did not accomplish the compliance faced with the possibility of being labeled as 'non-Europe'. The theoretical and historical background of the enlargement, the dominant characteristics and historical and emotional factors are explained in brief. The supply and demand side of the enlargement and the negative effects of EU's not having a clear perspective about its objective are analyzed. In the fifth enlargement process the members were initially divided as drivers and brakemen. The mechanism of the enlargement was fairly strictly based on conditionality. The members also evaluated the possible repercussions of saying "no" to the enlargement.

Keywords: European union, the fifth enlargement of the eu, conditionality.

1. Giriş

Avrupa bütünleşmesi bilinmeyen bir yere doğru yapılan bir seyahate benzemektedir. Seyahat uzadıkça, yolcuların sayısı artmakta, bazıları yolculuğu kısa kesmek isterken, gidilecek yön konusunda anlaşmazlıklar çıkmaktadır. Yolcular, aralarına daha fazla yolcunun katılmasına izin verip vermemeyi de tartışmaktadırlar. Bu, zaman zaman gürültülü ve tartışmalı ama her zaman heyecan verici bir yolculuktur (Tsoukalis, 2006). Olli Rehn de Avrupa Birliği'nin, bir fosil değil, "yaşayan bir hayvan" olduğunu belirtirken aynı gerçeğin bir başka boyutuna dikkat çekmektedir. AB sürekli, değişen şartlara göre uygun tavırları almak zorundadır. Bölgesel ve küresel değişime ayak uydurması ve ilgili kalması lazımdır ve genişleme de AB için başlangıçtan itibaren en önemli politika alanlarından birisi olagelmıştır. Yatay kurumsallaşma, bir derece konusu olduğuna göre; genişleme de, aslında resmi üyelik öncesinde başlayan ve sonrasında da devam eden bir süreç olarak algılanmalıdır.

1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın 237. maddesi şöyle ifade edilmekteydi: "Herhangi bir Avrupalı devlet, Topluluğun üyesi olabilmek için başvurabilir".¹ Buna istinaden ve bu yeni oluşumun cazibesi kendini kanıtladığı için, 1973'te, Danimarka, İrlanda ve İngiltere; 1981'de Yunanistan; 1986'da Portekiz ve İspanya, Avrupa Topluluğu'na; 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç de Avrupa Birliği'ne üye olmuşlardır.² 1995'ten önceki genişlemeler, Soğuk Savaş döneminde ve AT güçlenmeye çalışırken vuku bulmuş; 1995'teki genişleme de, adayların Birlik standartlarının da üzerinde gelişmişlikleri sayesinde oldukça sancısız olmuştur. Metin içerisinde, beşinci genişlemeyle daha önceki genişlemelerin bazı noktalarda karşılaştırmaları da yapılacaktır.

Genişlemeyle ilgili değerlendirmeler, üyeden üyeye, aktörden aktöre değişmektedir; karmaşıktırlar çünkü ekonomik, siyasi, kültürel, tarihsel ve duygusal pek çok boyutları bulunmaktadır. Bu çalışmada, AB'nin beşinci genişleme dalgası üzerine yoğunlaşarak temel dinamikler, önem verilen konular, boyutlar ve faktörler; eski ve yeni üyeler açısından genişlemenin beklenen en önemli etkileri genel hatlarıyla incelenmeye çalışılacaktır. Bu hem yakın geçmişte genişlemeyle ilgili gelişmeleri anlamak hem de Türkiye'yi de yakından ilgilendiren gelecekteki yeni üye kabullerinin parametrelerinin neler olabileceği hakkında fikir sahibi olabilmek için önemlidir.

AB'nin doğudaki nihai sınırlarının ne olacağı doğu bloğunun çökmesiyle ortaya çıkmış bir sorundur; esas olarak daha öncesinde Sovyetler Birliği, doğu sınırını

¹ Daha sonraki gelişmeler, Avrupa'nın sınırlarını belirlemenin ve AB'ye ilgi duyan hangi ülkelerin Avrupalı olarak kabul edilemeyeceğinin o kadar kolay olmadığını göstermiştir.

² Bilindiği gibi, Maastricht Antlaşmasıyla 1993'ten itibaren Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını almıştır.

kapatıyordu. Soğuk Savaş'ın bitmesi MDA (Merkezi ve Doğu Avrupa) ülkelerinin, adaylık konusunda Türkiye'nin önüne geçmesine yol açtı. Genişleme konusunun neredeyse ilk yıllarından beri AB'nin gündeminde olduğu görülmektedir. AB'nin genişleme politikası, en önemli dış politika alanlarından ve araçlardan birisi olarak, aday ülkeleri dönüştürücü bir süreç olarak kabul edilmektedir. Kok'a göre AB'nin başarılı bir genişleme tarihçesi bulunmaktadır. Son genişlemeler için genişleme sürecindeki önemli tarihler şöylece sıralanabilir (Kok, 2003):

- 1989, Berlin duvarının çöküşü. Avrupa Topluluğu'nun reform yapmaları ve ekonomilerini yeniden kurmaları için Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine mali yardım başlatması,
- 1990, Kıbrıs ve Malta'nın AB üyeliğine başvurması,
- 1990-1996, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Ortaklık Anlaşmaları'nın (Avrupa Anlaşmaları) tamamlanması,
- 1993, Kopenhag, AB Konseyi'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişlemeyi onaylaması ve üyelik kriterlerini belirlemesi,
- 1993, Avrupa Komisyonu'nun Kıbrıs ve Malta'ya ilişkin görüşünü açıklaması,
- 1994, Essen, AB Konseyi katılım-öncesi stratejisini onaylaması,
- 1994-1996, On Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin AB üyeliğine başvurması,
- 1997, Avrupa Komisyonunun, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine ilişkin görüşlerini açıklaması ve "Gündem 2000" ile genişleme için bir strateji önermesi,
- 1997, Lüksemburg Zirvesi'nin, MDA ülkeleri için genişleme sürecini başlatırken Türkiye'yi dışarıda bırakması,
- 1998, Macaristan, Polonya, Estonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Kıbrıs'la katılım müzakerelerinin başlaması; Malta'nın dondurulmuş olan AB üyelik başvurusunu yeniden gündeme aldırması,
- 1999, Berlin, AB Konseyi'nin "Gündem 2000" ve AB'nin genişlemesi için bir mali perspektif üzerinde anlaşmaya varması. Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecine Kopenhag kriterleri temelinde kabul edilmesi,
- 1999, Slovakya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Romanya ve Malta ile müzakerelerin başlaması,

- 2002, Kopenhag, Kıbrıs, Malta, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya ile katılım müzakerelerinin tamamlanması,
- 1 Mayıs 2004, Beşinci Genişlemede İlk Dalgadaki ülkelerin AB üyesi olması (Kıbrıs [Rum Kesimi], Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya),
- 1 Ocak 2007, (Beşinci Genişleme İkinci Dalga) Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği.

2. Teorik ve Tarihsel Arka Plan

AB'nin genişlemesi üzerine şaşılacak derecede zayıf bir teorik taban geliştirilebilmiştir. Şüphesiz bunda, AB'nin hala oluşum aşamasında olmasının etkisi olabilir (Collard-Wexler, 2006; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002). AB'nin kendi içinde çoğu temel konuda ikircikli olması; anti-devlet veya tam tersi 'devlet gibi' diye birbirine zıt şekillerde nitelendirilebilmesi; kısaca, AB'nin ne olduğunun ve nereye doğru gittiğinin tartışılmasına gelmesi ve sürekli *ol(uş)ma* süreci içerisinde bulunması, genişleme sürecini ve bu sürecinin değerlendirilmesini daha komplike bir hale getirmektedir (Wiener, 2002). AB'yi tanımlamak için hala, uluslararası bir örgütten daha fazlası ama bir ulus-devletten daha azı" gibi çok geniş kategoriler kullanılmaktadır (Sjursen, 2006). Genişlemeyle ilgili alınan pozisyonlar, AB'nin nereye doğru gitmesi gerektiği tartışmalarıyla da yakından ilgilidir. AB'nin, bir devlet mi, uluslararası bir organizasyon mu, yoksa ulus-üstü bir varlık mı olduğu tartışıldığı için statüsü açık değildir. Ana karakterini hangi özelliklerin oluşturduğu ve gelecekteki yönüne ilişkin çelişen, çatışan yorumlar olagelmıştır. İngiltere başta olmak üzere bazı eski üyeler AB'nin temelde ortak bir pazar olarak kalmasını isterken, Fransa ve Almanya gibi bazıları için ortak değerler ve kimlik üzerine derinleşme gerekliydi. Normalde herhangi bir organizasyonun, üye kabul etmede veya reddetmede kriterleri olabilmesi için temel amaçları konusunda bir fikrinin olması beklenir; beşinci genişleme sırasında AB bundan oldukça uzaktı (Sjursen, 2008).

Rasyonel fayda/maliyet analizine göre, uluslararası organizasyonların, yeni üyelerin en azından organizasyona yükledikleri maliyetler kadar fayda sağlamamaları halinde, genişlemeyecekleri söylenir. Buna karşın, AB'nin durumunda sadece maddi konulara dayalı analizlerinin genişleme kararının alınmasında ve uygulanmasında yeterli açıklamayı sağlamayacağını dile getiren baskın bir kesim olmuştur. Çünkü sürecin maddi boyutlarından başka, güvenlik, prestij, duygusal boyutları gibi ölçülmesi kolay olmayan yönleri de vardı. Ayrıca, eski üyeler maddi açıdan birazcık cömert olabilecek kadar müreffehi.

AB genişlemesinde de görüldüğü gibi, rasyonel yaklaşımlara göre genişleme tercihinin şu gibi değişik kaynakları olabilir:

(1) Genel sistemik sebepler. Örneğin dünya ekonomisinde, teknolojide, güvenlik ortamında değişiklikler.

(2) Örgüte özgü sistemik şartlar. Örneğin bütünleşmenin derecesi; örgütteki bütünleşmenin derinleşmesi, dışarıda kalanlar için negatif dışsallıklar (ticaretin yön değiştirmesi gibi) yaratabilir ve üyelik için talebi tetikleyebilir. Bağımsızlığa çok önem veren devletleri de üyelikten caydırabilir.

(3) Eski üyelerin ve adayların, ekonomik, coğrafi ve iç politik yapıları gibi özel konumları. Örneğin, mevcut üyelere ekonomisi çok bağımlı bir ülkenin üyeliği talep etmesi beklenir. Adayların coğrafi yakınlığı ve büyüklükleri de önemlidir.

(4) Alt-sistemik şartlar ve iç yapı. Ekonomi sektörlerinin görece güçleri önemlidir. Daha sermaye ve ihracat odaklı sektörler, bütünleşmeyi talep edecektir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002).

Teorik ve ampirik çalışmalarda genellikle genişlemelere mevcut AB üyeleri perspektifinden bakıldığı görülmektedir. Bu *arz yönlü* analizlerin genişleme sürecinin kapsamlı bir analizi ve açıklaması için, *talep yönlü* teorilerle de tamamlanması gerektiği de dile getirilmektedir. “Geçiş dönemindeki aday ülkelerin üyeliği hangi faktörlerin etkisiyle oluyor” konulu bir çalışmada, daha demokratik rejimlere sahip aday ülkelerin yüksek maliyetli kurumsal inşa gerektiren reformları yapmak için daha fazla isteğe sahip olduğu; böylece bu ülkelerdeki elitlerin ülkelerini AB normlarıyla uyumlu hale getirerek kendi siyasi konumlarının geleceğini güçlendirdikleri dile getirilmektedir (Mattli ve Plümper, 2002).

Beşinci genişlemede, Soğuk Savaşın aniden bitmesi ve hızlanan küreselleşme gibi sistemik değişiklikler de etkili olmuştur. Bu şartlarda, Haziran 1993 (Kopenhag) zirvesinde AB liderleri gerekli siyasi ve ekonomik şartları yerine getirir getirmez MDA’daki adayların üyeliğe kabul edileceğini ilan ederek kendilerini bağlamayı kabul ettiler (Kopenhag, 1993). Böylece, genişleme sürecinin kurula bağlanması, müzakerelerin Kopenhag kriterleri çerçevesinde yürütülmesi benimsenmiş oldu. Genişlemenin hangi kurallar çerçevesinde yapılacağı, geçmişe göre daha detaylı, bir taslak içerisinde ortaya konuldu. Bu, aday ülkelere bir çeşit yol haritası sağlarken eski üyeler için de söylemsel tuzaklanmanın (*rhetorical entrapment*) başlangıcı olmuştur. Schimmelfennig’e göre doğu genişlemesi büyük oranda söylemsel kendini bağlamayla ilgilidir. Batı Avrupalı liderler, Doğu Avrupa’ya açıklık ve destek sözü vermişler ve daha sonra bundan geri dönmemişlerdir. AB kendi siyasi kimliğini ve buna bağlı değerleri yansıtan adayları üyelikle ödüllendirmiştir. Eski üyeler, sadece maddi çıkarılara dayalı bir yol izleyemezlerdi; aynı zamanda, uygunluk (*appropriateness*) meşruluk ve ahlakilik, akrabalık görevi gibi değerlerle de sınırlanmışlardır.

landırılmışlardı. Sürecin, duygusal, normatif ve ideallerle ilgili bir boyutu da vardı. Söylemsel tuzaklanma, inşa edici kurucu değerlere, normlara ve artık ritüelleşmiş topluluk söylemine göndermeler yaparak ilerledi; gönülsüzler de bu ilerlemeyi göz ardı edemediler (Schimmelfennig, 1999). Başlangıçtan beri, Avrupa Entegrasyonu, Avrupa çapında liberal-demokratik devletler topluluğunun ortaya çıkması olarak meşrulaştırılmıştır. Dolayısıyla, genişleme taraftarı olan aktörler, norm bazlı argümanın uygulanmasının, AB'nin 'kurumsal siyasi meşruluk standardı' ile uyumu gereği olduğunu şiddetli bir şekilde ileri sürdüler. Bu söylem, zamanla, genişlemeye karşı muhalefeti büyük oranda "susturmuştur" (Higashino, 2004).

Milli çıkarlar ve güç değerlendirmeleri perspektifinden bakıldığında, AB genişlemesi gizemli değil, basittir. Üye ülkelerin liderleri, uzun dönemde ekonomik ve jeopolitik çıkarlarına olduğu için yeni adaylara evet demektedirler. Kısa vadede orantısız bir şekilde maliyetlerin çoğunu karşılamak zorunda kalacak çıkar gruplarının buna karşı çıkması sonucu değiştirmemektedir çünkü geçmişteki bir bütün olarak AB'nin çıkarına olan bütünleşme çabalarının eşit şekilde dağıtılamayan maliyetleri konusu nasıl çözüldüyse (pazarlıklar ağı); AB bu sefer de, sorunu çözecekti. Bu genişleme sonucu zarara uğrayacağını düşünen mevcut üyeler için de geçerli olmuş, diğer alanlarda (örneğin bölgesel politika aracılığıyla) tazmin edilecekleri garantisiz rızaları sağlanmıştır. Adaylar açısından da ekonomik ve jeopolitik geride bırakılmanın getireceği belirsiz ve belki de felaket boyutlarına varacak maliyetlere kıyasla önlerine konulan maliyetler fazla değildi (Moravcsik ve Vachudova, 2003).

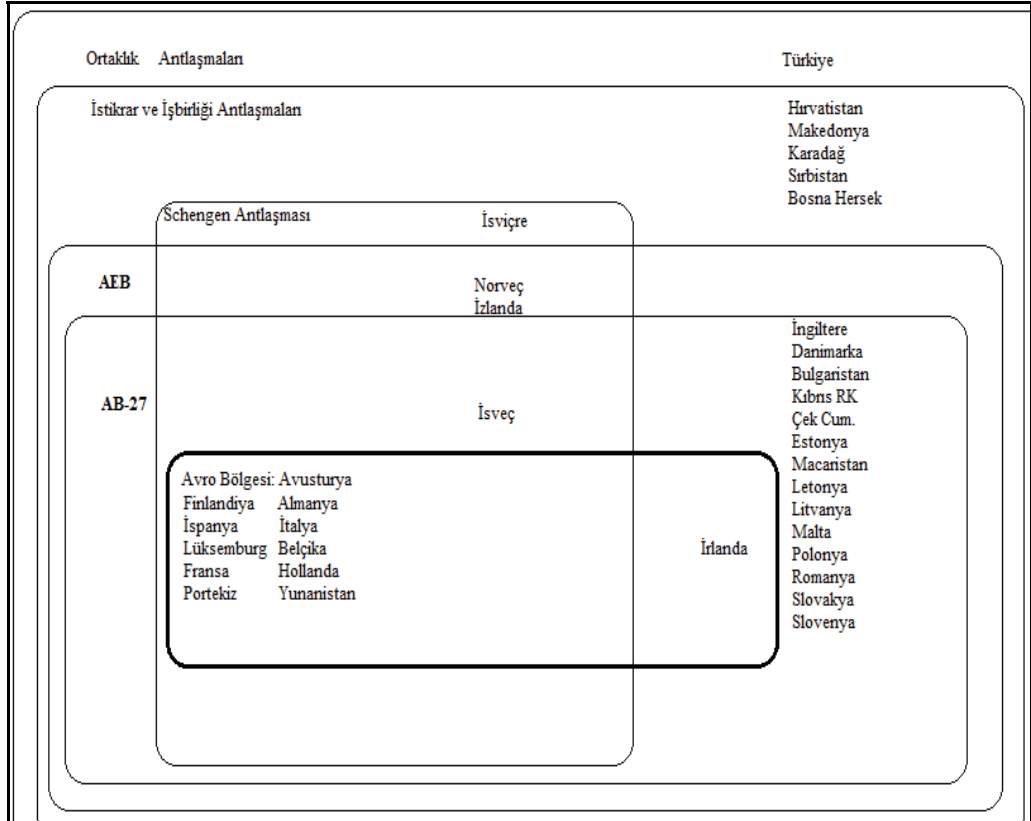
MDA ülkelerine yönelik AB politikasını şekillendiren önemli faktörler konusundaki teorik tartışma şiddetli bir şekilde devam etmekteydi. Temelde AB politikasının ekonomik güvenlik ve istikrarla ilgili kaygılar doğrultusunda şekillendiği kabul edilmelidir. Bölge bariz bir şekilde siyasi istikrarsızlık riskiyle karşı karşıyaydı ve bu riskin gerçekleşmesi halinde AB'nin kendini bundan soyutlaması beklenemezdi. AB'nin elindeki enstrümanları kullanarak risk'ten kaçınması ve istikrarı desteklemesi beklenmekteydi.

AB genişlemelerinde kural olarak eski üyelerin kendilerinden siyasi ekonomik ve kültürel açılardan dikkat çekecek şekilde farklı olan adaylara karşı rahatsızlık duyduğu görülebilir. Bu açıdan 1980'lerdeki Yunanistan, Portekiz ve İspanya genişlemesine; doksanlardaki, kuzey ülkeleri ve Avusturya'yı içeren genişlemeye göre daha fazla muhalefet olmuştu. Benzer ülkeler, ekonomik açıdan yük getirmeyecekleri için daha kolay kabul edilmişlerdi. Kurucu üyeler açısından, Avrupa projesi, birbirine benzeyen, benzer şekilde hissedilen, ortak çıkarları korumak için, ortak hareket eden insanları bir araya getirmeyi amaçlamaktaydı (Further Enlargement, 2006: 18).

Bölgesel bütünleşme, evrimsel bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Geçen yaklaşık 50 yıl içerisinde AB, altı ülkeyi içeren ticaret odaklı bir rejimden, parasal, çevresel,

yapısal ve diğer pek çok politikaları içeren, 27 üyeli kıtasal bir siyasa evrilmiştir. Bu süre içerisinde nüfusu üç kat artmıştır (Hooghe ve Marks, 2008). Genişleme öncesinde ve sürecinde dile getirilen sorulardan biri de Avrupa siyasal sisteminin patlamadan ya da anlamını yitirmeden daha ne kadar çeşitliliğe [genişlemeye] dayanabileceğiydi. Daha sıradan sorular da, Avrupa kurumlarının bir tıkanmaya maruz kalmadan hangi hızda yeni üyeleri entegre edebileceği ya da üye ülkelerdeki vergi verenlerin kendilerinden daha fakir, kulübe üye olmak için can atan Avrupalılar yararına ne kadar ödemeye razı olduklarıydı (Tsoukalis, 2006).

Genişlemeye karşı çıkan elit ve kamuoyu kesimlerinde, AB'nin gittikçe daha heterojen bir hale geldiği ve genişlemenin sınırlarına geldiği, bir noktada uzunca bir süre dinlenilmesi gerektiği hissi yaygındı. Buna rağmen, beşinci genişlemenin gerçekleşmesi, AB'yi biraz daha karmaşık bir hale getirmiştir. De Neve'nin (2007) sağladığı Şekil 1'de bu durum görülmektedir.

Kaynak: De Neve (2007: 507).

Şekil 1. AB Bütünleşmesinin 2007'deki Durumu

Beşinci genişleme sıkça, yeni üyelerin ekonomik gelişmişliği ve yapısı gibi yönlerden 1980'lerdeki güney genişlemesine benzetilmektedir. Topluluğun sulandırılması korkusu, malların dampingi, fakir ve işsizlerin kitle göçü gibi korku hikayeleri, önceki güney genişlemesinde de vardı. Örneğin Fransızların kafasında İspanyol domates yetiştiricisi korkusu vardı. Beşinci genişlemede bu figürün yerine, korkuları kaşımak için, muhayyel 'Polonyalı tesisatçı' ortaya atılmıştır. Tsoukalis'e göre, "korku tacirleri" geçmişte de şimdi de "yalancı" çıkmışlardır. Buna karşın beşinci genişlemenin AB için daha az uygun zamanda gerçekleştiği söylenebilir. 1980'lerdeki genişlemede üye olanlar, ekonomik açıdan mevcut üyelere daha benzerdi; kesintiye uğramış da olsa demokrasi ve piyasa ekonomisi tecrübesine sahiplerdi. Beşinci genişlemede üye olanlara kıyasla, daha önceki genişlemelerde üye olan ülkeler, hukukun üstünlüğü, demokrasi, etkin yönetim yürütme ve hukuk sistemleri içeren "tatmin edici modern sistemlere" sahiplerdi. Bir fark da, beşinci genişlemenin çok sayıda üye alınarak büyük patlama şeklinde olmasıdır. Bu bakış açısına göre, doğu genişlemesi, katılan ülkelerin sayısı, refah düzeyi ve bölgenin büyüklüğü bakımından öncekilerden oldukça farklıydı (Tsoukalis, 2006).

1973'te, Danimarka, İrlanda ve İngiltere'nin üyeliği, oransal olarak beşinci genişlemeden daha fazla insanı topluluğa katmıştı.³ Yunanistan (1981) İspanya ve Portekiz'in (1986) üyelikleri de ortalamaya göre oldukça düşük gelirli ve kırılğan demokrasilere sahip ülkeleri o zamana kadar görece olarak daha homojen olan topluluğa katmıştı. Avrupa ekonomik bölgesi sayesinde Birliğin ekonomisine oldukça entegre olmuş, yük getirmeyen, gelişmiş, benzer kültürlerle sahip Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in 1995'teki üyelikleri görece olarak oldukça sorunsuz gerçekleşmişti.

Çeşitli gözlemciler, değişik faktörlere vurgu yaparak üye olma isteğini açıklamaya çalışmaktadırlar. Bunlardan birine göre, güçlü sektörler, hükümetleri üyelik için ikna ederken, karşıt görüştekiler, esas nedenin, örneğin, küreselleşmeye adapte olmak için içilmesi gereken acı reçetelerin halka üyelik yükümlülükleriyle açıklanması gibi, hükümetlerin tercihlerinde yattığını belirtmektedir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002).

Normlar eski üyelerin sadece hareketlerini kısıtlamıyor aynı zamanda onların dünya görüşlerini ve tercihlerini de şekillendiriyordu. Genişlemeyle ilgili eylemlerin evrensel değerlere dayanması gerekiyordu. Diğerlerine makul gelen gerekçeler olmalıydı. Dolayısıyla, örneğin üyelik kriterini dine dayalı bir hale getirmek kabul edilemezdi. Genişleme için, pragmatik, etik-siyasi ve moral manevi ahlaki argümanlar, mantıklar kullanılabilirdi. Pragmatik argümanda sonuç odaklı bir yaklaşım

³ 1973 genişlemesiyle, AT'ye 64 milyon insan daha katılmış, topluluğun nüfusu üçte bir oranında artmıştı. Beşinci genişlemede ise 104 milyon insan daha dahil olarak Birliğin nüfusunu dörtte bir oranında artırmış ve 500 milyona çıkarmıştır.

vardır ve sonuçların aktörler için faydalı olacağı argümanı ileri sürülür. Etik siyasi argümanda yapılanın meşruluğu, o toplumca paylaşılan desteklenen bir dizi değerle açıklanır. Moral manevi ahlaki argüman ise bunların ötesinde bir evrensel adalet anlayışına veya 'iyi hayattan' ne anlaşıldığına bağlıdır. İlk yaklaşım sonuç odaklı olup diğerleri uygunluk, doğruluk odaklıdır. Bu üç mantığı, fayda değerler ve haklar belirler. Fayda belirgin problemlere ve ikilemlere etkin çözüm arayışlarına, değerler iyi hayat anlayışına dayanır. Haklar da tüm taraflar tarafından adil görünen prensipler dizinine dayanır. AB bu üç mantığı da kullanmak zorunda kalmıştır. Adaylar, demokrasiye geçmek isteyen, gadre uğramış kuzenler olarak, üyeliğe hakları olduğunu iddia ederken, AB'yi sadece problem çözen bir aygıttan daha fazlası yapan normlara da gönderme yapmış ve üyelik müzakerelerinde adil bir tutum talep etmişlerdir. Mevcut üyeler de, kendi koydukları temel kurallara ve normlara uyma gereği hissetmişlerdir. Bu aynı zamanda kısa vadeli çıkarlarına karşı bile olsa güvenilirlik ve saygınlık gibi önemli hasletlere sahip olmanın bir gereği idi (Sjursen, 2002).

Genişlemede bireysel ülke stratejileri de etkili olmuştur. En önemli faktörlerden birisi de özellikle Fransa'da belirgin olan görece güç kaybı kaygısıydı (Font 2006). Başlangıçtan itibaren, sonuçta, çevredeki ülkelerin de genişlemeden en az baskın aktörler kadar hatta daha fazla çıkar sağlayacağı beklense de, genişlemeyi esas olarak çekirdek üyelerin, özellikle en güçlü olanların tercihleri şekillendirmiştir (Moravcsik ve Vachudova, 2003). Büyüklerden, Almanya ve İngiltere farklı sebeplerden de olsa genişlemeyi sistematik olarak desteklemiştir.

Moravcsik ve Vachudova'ya göre (2003) , hem AB bütünleşmesinin hem de genişlemenin şekillenmesi, ekonomik çıkarlar başta olmak üzere, milli çıkarların⁴ kesişmesi ve üyelerin görece pazarlık gücüyle açıklanabilir. Hükümetler güçlü üretici sektörlerin çıkarlarını maksimize etmeye çalışmışlardır. Genişlemenin kendilerine orantısız bir şekilde çeşitli maliyetler yükleyeceğini veya çeşitli Birlik imkânlarından daha az faydalanacaklarını gören üyelerin korkuları, AB'nin kendine özgü bir müzakereler ve yeniden müzakereler ağı olması; eş deyişle, genişleme sonucunda beklenen, bir alandaki kayıpların, diğer alanlarda telafi edebilecek esnek bir yapıya sahip olması sayesinde aşılabilmektedir.

Tarihsel ve Duygusal Boyutlar: Büyük ve karmaşık tarihsel süreçlerin aslında ne anlama geldiği üzerinde yeterli konsensüsün oluşması her zaman mümkün olmadığı gibi bazen da oldukça uzun süreler gerektirmektedir. AB'nin oluşması ve evrimi de böyle tarihsel önemi olan süreçlerden birisidir (Gilbert, 2008). Beşinci genişlemenin çeşitli açılardan tarihsel boyutları olduğu ve tarihsel bir döneme denk

⁴ Milli çıkarlar, tabii ki, çok farklı şekillerde formüle edilmişlerdir. İçeriklerinde, milli güvenlikten, ekonomik çıkarlara; post-materyalist değerlerden, prestij, demokrasi, insan hakları gibi değerlere kadar, ülkeden ülkeye değişen, çok çeşitli konular bulunmaktadır.

geldiği hissi yaygın olarak dile getirilmiştir. Örneğin Kok Raporuna göre, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri çeşitli dönemlerde doğu ve batıdaki büyük komşularının yayılcı politikalarından muzdarip olmuştur. AB'ye katılma talepleri onların hızla değişen bir Avrupa'da kendilerini hür ancak herhangi bir dayanaktan yoksun bir şekilde bulma korkularını yansıtmıştır. Daha güvende olmak için AB'ye ve ayrıca NATO'ya katılmak istemişlerdir (Kok, 2003). Davies'e (1996) göre de, benzer şekilde, Doğu Avrupa'nın hem Nazilerce zulme uğradığı dönemde hem de Stalin tarafından "hoyrat" bir şekilde Avrupa'dan koparılmasında, Batı Avrupalı güçler üzerlerine düşeni yapmadıkları için bu bölgedeki uzak kuzenlerine karşı suçluluk duygusu içinde olmaları gerekmektedir. Genişlemeye "hayır" denmesi durumunda, doğal olarak bu suç katmerleşecekti. Orta Avrupa'da, Milan Kundera gibi entelektüeller de, Batı Avrupa'nın gadre uğramış kuzenlerine karşı tarihi bir görevi olduğunu dile getirmişlerdir. Rusya Federasyonu, tahmin edilemeyen bir yol seçtiği için, ne zaman son bulacağı belli olmayan bir fırsat penceresinin değerlendirilmesi de tarihi bir sorumluluk olarak görülmekteydi.

Aday ülkeler arasında, arkada kalma korkusu olduğu için, Merkezi Avrupalı adaylar, Milan Kundera ve Garton Ash gibi düşünürler tarafından, dini, kültürel ve siyasi olarak Batı Avrupa'yla daha fazla tarihsel ortaklığa sahip, tercihi muameleye layık ülkeler olarak ileri sürüldüler. Wiarda, yanlış bir şekilde, beşinci genişlemenin ilk dalgası sonunda on ülkenin 1 Mayıs 2004'te katılımıyla *Avrupa'nın* doğu ve güney sınırlarının iyice belirginleşmiş olduğunu ileri sürmekteydi. Tüm katılan ülkelerde bir batılı olma hissi vardı ki bu açıkça dile getirilmeyen bir kriterdi. Diğer üstü kapalı kriter de tüm katılan ülkelerin Hıristiyan olmasıydı (Wiarda, 2005).

Genişleme üzerine tartışmalarda normatif söylemler belirli oranlarda etkili olmuştur. MDA ülkelerine karşı, daha yumuşak ve anlayışlı olalım diyenler, İngiltere gibi bazı eski üyelerde hukuk sisteminin geçmişinin yüzlerce yıla dayandığını, saygı duyulan kurumların da pek çok nesil boyunca yaşamış olduğunu; bu durumun daha az derecede de olsa diğer eski AB üyeleri için de geçerli olduğunu ileri sürerek buna karşın aday ülkelerdeki benzeri gelişmelerin organik sürecinin acımasız bir şekilde kesintiye uğratılmış olmasının dikkate alınmasını istediler (Mayhew, 2007). Yine de, bir anlamda, AB kendini bir model olarak görmekte ve aslında modernitenin belirli bir versiyonunun üstünlüğü ima edilmekteydi (Delhey, 2007). MDA ülkelerinin, karşıt bir siyasi ve ekonomik model içerisinde yaklaşık 50 yıl kadar kalmış olmalarının siyasi istem (demokrasi) ve ekonomik yapı ve performans (kapitalizm) açılarından arada bir uçurum doğurduğu belirtilmekteydi (Kok 2003). Siyasal ve ekonomik miras adeta enkaz olarak nitelendirilirken; 'yanlış' modernite versiyonu, sonuçta kaybeden olarak ilan edilmekteydi (Arnason, 2000; Fukuyama, 1989).

Genişleme taraftarı siyasi liderlere göre, AB sadece Batı Avrupa ile sınırlandırılmazdı. Avrupa bütünleşmesi tüm Avrupa'yı içine alan bir projedir ve jeopolitik gerçekler de ciddi bir alternatife izin vermemekteydi. Batı Avrupa'nın içinden geçtiği kötümserlik, kendinden ve moderniteden şüphe dönemine; *yönetimin* genel olarak popüler olmamasına; yetersiz büyüme oranlarının içinden bir türlü çıkılamamasına rağmen, AB'nin geri vitese atmadan hiç olmazsa olduğu yerde durması ve sonradan katılanların mevcut bütünleşme aşamasının ana parametrelerine kabul edilebilir seviyelerde yaklaşması beklenmekteydi. Tsoukalis'e (2006) göre, bu iyi kötü gerçekleştiği için, tarihsel kıstaslara göre, Avrupa'nın siyasi ve ekonomik haritası iyiye doğru değişmiştir.

3. Mevcut Üyelerin ve Adayların Genişleme Sürecindeki Temel Amaçları

AB'nin büyümesindeki ezeli geçerli formül, adayların daha müreffeh ve daha güvenli olma isteğidir (Mckay, 1996). AT/AB, üye ülkeleri ekonomik ve siyasi olarak birbirine bağlayarak bölgede istikrarın, barışın, refahın oluşturulması ve devamını sağlamak amacıyla yola çıkmıştı. Temeldeki mantık bütünleşme yoluyla ulus-devlet sisteminin yol açtığı sorunlardan kaçınmak ve onun çözmekte yeterli olmadığı büyük sorunlar için daha büyük bir yönetim aracı yaratmaktı (Wiener, 2002). Süreç içerisinde, AB önemli aşamalardan geçtiyse de, bu amaçlar esas itibarıyla beşinci genişleme için de geçerli olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi, MDA ülkelerine 'Avrupa'ya tekrar dönme' fırsatı sunarken, anti-komünist hareketler Avrupa'ya dönüş için çabalamaktaydı. Bu dönüş, Avrupa'nın kapitalist piyasa ekonomisine, liberal temsili demokrasiye ve uluslararası ağına girmeyi de içeriyordu. Özellikle Rusya'nın tekrar güçlenme ve bu gücünü yine kötüye kullanması ihtimaline karşı olmak üzere, güvenlik ihtiyacının da karşılanması gerekiyordu. Bu konuda AB yeterli olmadığı için, MDA ülkeleri eş zamanlı olarak, Batı dünyasının güvenlik kurumu olan NATO'nun da kapısını çaldılar.

Temel genişleme mantığı bazı kriterleri baştan müktesebata yerleştirmişti. Buna göre, ancak Avrupalı olan ülkeler, özgürlük, serbestlik, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlük ilkelerine saygı duyduğu sürece üyelik için başvurabilir; ayrıca adayların ekonomik siyasi ve parasal birlik amaçlarına bağlı olması istenir (Varbanova, 2007). Beşinci genişleme öncesinde de aşağıda görüleceği gibi Kopenhag kriterleri çerçevesinde, doğruya doğru genişlemenin şartları daha detaylı olarak ilan edilmiştir. 1993 Kopenhag zirvesinden sonra yapılan açıklama eski üyelerin MDA ülkelerini hangi yönlerden kendilerinden farklı, daha geride, gördüklerini göstermekteydi. Konsey, aday ülkelerdeki 40 yıllık merkezi planlama sonucu zayıflamış ekonomiyi modernleştirme ve pazar ekonomisine hızlı geçiş için sarf

edilen cesur çabaları olumlu karşılamakta, desteklemekte ve Avrupa'da barış ve güvenliğin bu reform çabalarının başarısına bağlı olduğunu ifade etmekteydi.⁵

Rehn'e göre, "genişleme politikası, AB'nin yumuşak gücünün özüdür". Genişleme perspektifi sunularak, en yakındaki komşuların işleyen demokrasilere ve pazar ekonomilerine dönüşmelerine; ortak sorunlara karşı, müttefik haline gelmelerine büyük katkı yapılmaktadır (Rehn, 2006). Böylece, temelde adayların, eski üyelerin oluşturduğu modeli benimsemesi ve mümkün olduğunca onlara benzemesi öngörülmektedir. Genişleme politikası, AB'nin başarılı bir dış politika aracı olarak kabul edilmektedir. Birbiri ardına gerçekleşen genişlemeler AB'nin komşuları üzerindeki çekim gücünün en açık göstergesi ve *Pax Europea*'nın kıtadaki diğer ülkelere de yayılması için en etkin yoldur (Tsoukalis, 2006). AB'yi bu politikasında başarılı bulanlara göre, barış, istikrar, güvenlik, refah, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, bu sayede Avrupa'da gittikçe daha fazla yayılmıştır. Daha büyük, daha bütünleşmiş, daha dinamik ve küreselleşmeye daha dayanıklı bir Avrupa ekonomisi oluşmuştur. Resmi görüşe göre de, yeni üyelerin vatandaşlarına tanınan hakların ve onlara sağlanan faydaların belirli bir maliyeti olmuştur ama bu her kesimin ödemesi gereken yüksek bir fatura değildir. Ayrıca, yeni üyelerin zamanla, benzer standartları yakalaması beklenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2006).

Meşhur derinleşme mi, genişleme mi tartışması çerçevesinde, adaylık için başvurular ve onları destekleyen üyeler, karşılarında genellikle önceliğin AT/AB içinde derinleşmeye verilmesini isteyenleri bulmuşlardır. Aslında, bazı uzmanlarca işaret edildiği gibi, derinleşmeciler ve genişlemeciler arasında adeta gizli bir pazarlık mevcuttur. Önce genişlemecilerin kazandığı durumlarda, daha sonra derinleşme olmaktadır ve bu iki süreç beraber yürümüştür. Solana (2001) gibi resmi görüşü savunan siyasilere göre de bu tartışma anlamını yitirmekteydi. Genişlemiş Birlik daha güçlü olacaktı. Fakat, Beşinci genişlemeden sonra, daha önceki genişlemelerin aksine, ciddi kurumsal bir yeniden düzenleme, ilerleme dönemi olmamıştır.

Temelde siyasi Avrupa'ya vurgu yapan Fransa gibi ülkeler, AB'nin sadece bir serbest ticaret bölgesine veya ortak pazara indirgenmesine karşı çıkagelmiştir. Genel olarak, küreselleşmenin negatif etkilerine karşı AB'nin (ve yüksek seviyeli etkileşim alanı, yakın çevre olarak Avrupa'nın) kendini koruması gerektiğini düşünen başta Fransız kamuoyu ve eliti gibi düşünenler; doğu genişlemesinin, kontrolsüz küreselleşme seçeneğine kıyasla, kendilerinin daha çok kontrol edebileceği mini bir küreselleşme (mini-kiyamet) olarak görmekteydiler. İsteksizlikleri dolayısıyla da, çeşitli koruyucu tedbirlerle, genişleme öncesindeki yakınlaşma döneminde ve genişleme sonrasında eski üyelere maliyetin sınırlanması için oldukça ısrarcıydılar. Fransız

⁵ Bkz. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf

liderlere göre, ayrıca, MDA ülkeleri önemli küresel sorunlarda, baskın eski üyelerin sözünden çıkmamalıydı.

Eski üyeler için, genişleme, daha büyük bir pazar, yatırım fırsatları ve istihdam anlamına geliyordu. Neo-liberal felsefeye uygun olarak, genel ekonomik refahın yükselmesi beklenmekteydi. Yeni üyelerin baskın ekonomik sisteme adapte olmaları beklenmekteydi. MDA ülkeleriyle ekonomik ve siyasi birliğin, bu ülkeleri geri dönülmez bir şekilde AB siyasi ve ekonomik sistemine bağlayacağı beklenmekteydi. Doğu bloğunun çökmesiyle başlamış olan dönüşümün hızlanarak devam etmesi, etkin bir şekilde, formel bağlarla teyit edilmesi için, üyelik perspektifinin açık tutulması katalizör etkisi yapacaktı.

Dönüşümün esas yükünün adaylara bırakıldığı sancılı ve aşığılayıcı süreç, gizli tehditler içeriyordu. Adaptasyon sürecini başaramayan veya uyum sağlama, yakınsama konusunda isteksiz veya yavaş kalanlar Avrupalı olmayan (*non-Europe*) bir bölgenin, muhtemelen oluşabilecek yeni enformel Rus imparatorluğunun, bir parçası olarak tanımlanabilecekti (Hettne, 2002). Her ne kadar MDA ülkeleri egemenliklerini Moskova'dan Brüksel'e taşımak anlamına gelecek derinleşmeye karşı terdirgin olsalar da bu dönüşüm süreci ve ileri sürülen şartlar adaylarca yine de kabul edildi; çünkü AB üyeliği, piyasa büyüklüğünü artıracığı, ticareti serbestleştireceği, işsizliği azaltacağı ve yabancı sermayeyi getireceği için faydalı görülüyordu. Avrupa teknolojik açıdan daha fazla tek bir birim haline gelecek; bilim ve sanat alanındaki faydalarla, adaylar, modernleşmeye ortak olan birinci sınıf ülkeler arasına katılmış olacaklardı. Üyelik özel mülkiyet için hukuki bir çerçeve sunacaktı. Varşova paktnın ve COMECON'un çökmesiyle oluşan siyasi ve ekonomik boşlukta MDA ülkeleri ekonomik ve siyasi güvenlik için Batı'ya bakmak zorundaydılar. Ekonomik ve siyasi elitler AB dışında kalmanın maliyetinin üye olmanın maliyetinden daha yüksek olduğunu düşünüyorlardı. AB'ye yaklaşmak veya üyelik ilk başlarda çok ciddi ekonomik zorluklar ve işsizlik yaratabilirdi ama uzun vadede AB üyeliği siyasi ve ekonomik istikrarı ve daha yüksek yaşam standartlarını getirebilirdi. SSCB'nin hegemonyasına itiraz eden elitler yeni şartlar altında AB'nin müstakbel üyelerden beklediği egemenlik sınırlanmasına evet demek zorunda kaldılar (Lane, 2007). Belirli bir egemenlik transferi karşılığında, MDA ülkeleri orta ve uzun vadede, AB'yi kendi ülke menfaatlerine de hizmet edecek bir şekillendirme hakkına sahip oluyorlardı. Böylece, bu ülkelerin statüsü yükselmekte ve daha istikrarlı ve güvenli bir hale gelmekteydiler. Adaylar, üyeliğin ekonomik ve sosyal faydalar sağlayacağını; ekonomik yenilenme, istikrarlı bir iş ortamı ve sosyal politikalar için daha fazla imkân sunacağını beklemekteydiler (Kok, 2003). Dönüşümün zor ve pahalı olmasına, AB'ye karşı çıkan güçlü gruplara rağmen, adaylarda bu karşı dirençleri kırabilecek seviyede bir toplumsal istek oluşabilmiştir.

Genişleme sürecinde, her iki tarafın ekonomik amaçları arasında orta bir yol bulunması gerekiyordu. MDA ülkeleri, temelde refahı paylaşmayı amaçlarken, mevcut üyeler kendilerine düşen maliyeti minimumda tutmak istemekteydiler. Tablo 1’de görüldüğü gibi, genişleme sürecinin bittiği yılda, MDA ülkelerinin kişi başı gelirleri AB ortalamasının yüzde 40’ı ila 60’ı arasında odaklanmıştı (Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimi gibi birkaç küçük adaysa mevcut üyelerden en fakir olanlar Portekiz ve Yunanistan’ın seviyelerini yakalamıştı). Görüldüğü gibi beşinci genişlemede dahil olanların çoğunluğu küçük ekonomilerdi. Tablo ayrıca, yüksek kişi başı gelirleriyle, Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in 1995’teki üyeliklerinin niçin nispeten kolay olduğunu da açıklamaktadır. Görüldüğü gibi, genişlemenin tamamlandığı 2007’den sonra da, Polonya, Romanya, Slovakya ve Bulgaristan gibi yeni üyeler aradaki farkı kapatmaya devam etmişlerdir.

Tablo 1. AB’de Ekonomik farklılıklar⁶

Üyeler	GSYİH (SGP ⁷) 2007 Milyon Avro	Kişi Başı GSYİH 2007	AB Ortalamasının yüzdesi olarak kişi başı GSYİH (SGP) 2007- 2010
AB	12,172,536	24,800	100 - 100
Polonya	515,608	13,300	55 - 62
İsveç	274,499	30,300	126 - 123
Avusturya	264,472	31,800	124 - 126
Yunanistan	271,206	24,300	92 - 89
Romanya	217,012	10,100	42 - 45
Çek Cum.	209,773	20,300	80 - 80
Portekiz	194,502	18,500	79 - 81
Macaristan	158,304	15,700	63 - 64
Finlandiya	155,640	28,800	116 - 116
Slovakya	91,772	17,000	68 - 74
Bulgaristan	76,400	10,000	40 - 44
Litvanya	50,515	15,000	59 - 58

Kaynak: Eurostat Verileri 2007, 2010

⁶ Seçilmiş ülkeler; en küçük 5 ekonomi dikkate alınmamıştır.

⁷ Satın alma gücü paritesi

4. Beşinci Genişlemenin Belirgin Özellikleri

Karmaşık bir süreç olan beşinci genişlemede, konular birbirleriyle girift bir şekilde ilişkili olduklarından çoğunun net başlıklarla incelenmesi zordur. Örneğin göç olgusunun, hem işsizlik ve ücretlerin baskı altında tutulması gibi ekonomik boyutları, hem de farklı kültürlerden gelen işçilerin beraberlerinde ailelerini, kendi yaşam tarzlarını getirmesi ve kültürel heterojenliği artırması gibi nedenlerle, entegrasyon/asimilasyon gibi sosyolojik boyutları olduğuna işaret edilmektedir. Ek olarak, halkı rahatsız eden suç oranlarının artması gibi işçileri bakanlıklarını ilgilendiren bir boyutu da dile getirilmektedir. Ayrıca, AB müzakerelerinin belirsizliklerle ve çok karmaşık teknik boyutlarla dolu olması, aktörlerin kendi çıkarlarını belirlemesine ve hangi stratejinin bu çıkarlara hizmet edeceğinin tespitini zorlaştıran bir etkendi. Yine de, beşinci genişlemenin bazı temel karakteristiklerinden bahsedilebilir.

1989'dan sonraki dönem, MDA ülkelerinin gidecekleri yönü tayine çalıştıkları hemen tüm sistemlerin 'arada' ve akışkan halde olduğu bir geçiş dönemiydi (Blokker, 2008). Dolayısıyla, doğuya doğru genişleme; uygulayıcılar üzerinde tedirginlik yaratmıştır (Sjurjen, 2002). Sorulan soruların bir bölümü, Avrupa bütünleşmesinin temel sorunlarıyla ilgiliydi. AB'nin daha fazla sayıda ülkeyi içine alacak şekilde genişlemesi ulusal kimliklerin aşınacağı ya da kaybolacağı endişesi her iki tarafta da vardı.

Beşinci genişleme müzakerelerin belirleyici özelliklerinden birisi de asimetrik olmasıydı. AB üyeleri, adaylar karşısında çok üstün bir pazarlık gücüne sahipti. O kadar ki, aday ülkelerin bazı konularda çok fazla zorlandıkları için üye olduktan sonra intikamcı davranabilecekleri bir kaygı konusu olmuştur. Ayrıca katılacak olan ülkelerin büyük çoğunluğu küçük olduğu için (12 adaydan 9'u), AB'de küçüklerin sözünün geçmediği algısı onlarda da kendini göstermiştir (Zielonka, 2007). Küçük üyelerin sayısının 10'dan 19'a çıkacak olması AB'nin politikalarının, kurumlarının hatta yapısının radikal bir değişikliğe uğrayacağı kaygısını da doğurmuştu (Missiroli, 2003).

Beşinci genişlemede, üniter Avrupa vizyonunun baskınlığı ortaya çıkmıştır. Aday ülkelerden beklenen AB'deki mevcut modeli, 'Avrupa norm ve değerleri' olarak benimsemeleri; bunların yeni duruma göre değiştirilmelerine veya modifiye edilmelerine, genişlemeden sonra eşit üyeler olarak katkı sağlamaları ihtimali göz ardı edilmişti. Bu anlayış, merkezi Avrupa değerlerinin zaten Avrupa değerlerinin ayrılmaz parçası olduğu fikrini savunan bazı aday ülkelere de desteklendi. Üniter, tek Avrupa anlayışının alternatif anlayışlara üstün geldiği varsayıldı (Blokker, 2008).

Bazı gözlemciler göre, hem mevcut üyeler hem de MDA ülkeleri, genişleme konusunda kendilerini mahkum hissetmişlerdir. Adayların, üyelik alternatifi olarak gi-

debilecekleri inandırıcı bir alternatifleri yoktu (Stawarska, 1999). Mevcut üyeler için de, MDA ülkeleriyle genişlemenin alternatifi olarak ancak yeni-sömürgeci bir tür ilişki kurulabilirdi ki bu AB'nin tüm temel değerleriyle çelişmekteydi (Zielonka, 2007). Kısaca, çok hızlı bir şekilde genişlemenin olup olmayacağı (*if*) değil, ne zaman (*when*) olacağı konusu esas tartışma haline gelmiştir. Nitekim beşinci genişleme “inanılmaz bir hızda” gerçekleşmiş, müzakereler sadece 4 ila 6 yıl arasında sürmüştür.

Sürecin önemli bir karakteristiği de, geçmişte yaratılan öncüllerin ve diğer müzakerelerden sirayet eden faktörlerin göz önünde tutulması gerektiği (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002). Örneğin, Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler Soğuk Savaş bağlamında üye olurken, ekonomik amaçlara kıyasla, siyasi amaçlara öncelik verilmesinin öncülleri olmuşlardır. Aynı şekilde, beşinci genişlemede, Bulgaristan ve Romanya tam hazır olmasalar da üye yapılmışlardır.

Her ne kadar ulusüstü topluluk inşasında belirli oranlarda çeşitlilik kaçınılmaz ise de doğuya doğru genişlemeyle 27 üyeli bir hale gelecek olan AB'nin, çok heterojen olacağı, sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşmenin önüne büyük zorluklar çıkaracağı biliniyordu. Bu genişleme, en azından kısa vadede Avrupa yönetişiminin merkezini, üyelere ve yerel kaygılardan daha da uzaklaştıracaktı. Birliği yapısal olarak farklılaştıracaktı. Önemli alanlardaki yakınsamanın zaman alacağı belliydi. Örneğin hızlı bir ilerleme olacağı beklense de, yeni üyelerin çoğunluğu eski üyelerle refah farkını yaklaşık 30 yıl içerisinde kapatabilecekti. Genişleme taraftarlarına göre, adaylar demokrasi ve piyasa ekonomisi gibi temel sistemlerde uyum sağlamakta oldukları için bu durum Birliğin işlevselliğine aşlamaz yükler getirmeyecekti. Aynı mevzuatın birbirinden çok farklı tüm üyelere, aynı şekilde uygulanmasının, bazı alanlarda farklı, garip, komik sonuçlar doğurabileceği bilinse de bunun tolere edilebilir bir zaman dilimi içinde aşılabacağı varsayıldı. Kornai'ye (2006) göre, AB'ye katılım süreci dönüştürücü bir süreçti. Adaylarda, demokrasiyi, insan haklarını yüceltti. Bilgi, tecrübe, kültür ve sermaye MDA ülkelerine akarak, onların AB'ye ve küreselleşen dünyaya daha iyi entegre olmalarına yardım etti

Özellikle beşinci genişleme için uzmanların çok sık olarak dile getirdikleri bir husus, bu genişlemenin başlangıçta belli olan büyük bir 'ahlaki plana' dayalı olmadığıdır. Dolayısıyla genişleme sürecinin kurumsallaşması, başlangıçta zayıftı. Belirli bir döneme kadar çok yavaş gelişen genişleme, tartışılan bir süreçti. Genişlemeye güçlü bir bağlılık yoktu; mevcut üyeler proaktif değillerdi. Olaylar ve krizler Doğu genişlemesini sıkça gündemin alt sıralarına doğru itmek için kullanıldı (Schimmelfennig, 1999). Genişleme önemli bir fırsat olarak görülmedi. AB, uzunca bir süre, doğuya doğru genişleme konusunda gönülsüz olmakla eleştirildi. 1990'larda ve 2000'lerin ilk yıllarında, akademik çevrelerde, genişleme politikası, geliştirilmiş bir strateji yerine ayrı ayrı faaliyetlerin bir toplamı, 'ağırdan alınan',

teknik, 'ad hoc', parça parça (küçük) aşamacılık şeklinde tarif edilmektedir. Bir aciliyet hissi yoktu (Higashino, 2004).

Beşinci genişleme sürecinde, mevcut üyeler, özellikle başlangıçta, genişleme taraftarları ve gönülsüzler olarak ikiye ayrılmıştı. Bu ayrım, topluluk politikasındaki Kuzeyliler ve Güneyliler ayrımını kabaca takip etmekteydi. İngiltere, Almanya, İskandinavyalılar ve Avusturya, MDA'ya yönelik genişlemeye en açık desteği verirken Fransa, İspanya, Portekiz ve İtalya gönülsüzlükleriyle bilinmekteydiler. Neo-liberal perspektiften bakıldığında bu Kuzeyliler ve Güneyliler ayrımı karşılıklı bağımlılığın değişik seviyelerde olmasıyla açıklanabilir. Kuzeydeki üyelerin MDA ülkelerine yakınlığı, onların bu bölgedeki olumsuz gelişmelere karşı daha duyarlı yapmaktaydı. Krizler, savaşlar, ekonomik ve çevresel kötüleşme, onları, uzaktaki Güneyli üyelere göre, çok daha fazla etkileyecekti. Dolayısıyla, Kuzeyli üyelerin bölgenin istikrara kavuşturulmasında daha fazla menfaati vardı (Schimmelfennig, 1999). Kuzeydeki zengin, endüstrileşmiş ülkeler OTP bütçesinden ve bölgesel politikalarından Güneyli üyelere göre daha az yararlanmaktaydılar. MDA ülkelerinin tarımsal ve düşük teknolojiye dayalı ihracatından da daha az korkmaktaydılar. Gönülsüz üyelerin genişleme için erteleme taktikleri de kullandıkları görüldü (Schimmelfennig, 1999).

Beşinci genişlemede iyice belirginleşen bir diğer özellik de, gittikçe olgunlaşan AB'nin, genişleme sürecinde üçüncü ülkelere veto hakkı tanımamaktaki kararlılığıdır. AB, 'en yakın tehdit' olarak kabul edilebilecek Rusya'nın, ekonomik büyüklük bakımından 14 katı, nüfus bakımından 3.5 katıydı; nükleer üyeleri vardı. Dolayısıyla, Rusya'nın rahatsızlığına rağmen, kimi üye yapıp kimi yapmayacağı konusunda bu ülkeye fiili veto hakkı tanımamıştır. Aynı şekilde, Kıbrıs Rum Kesimi'nin üye yapılmasında, adada çözüm ön şartını koymayarak, Türkiye'ye de fiili veto hakkı tanınmamıştır (Karabeskin, 2007; Further Enlargement, 2006).

5. Genişlemenin Arz ve Talep Yönü

Yukarıda da belirtildiği gibi, beşinci genişleme sürecinde eski üyeler genişleme taraftarı olanlar (*drivers*) ve gönülsüzler (*brakemen*) olarak ikiye ayrılmışlardı. Almanya ve İngiltere genişlemeye açıkça destek verirken Fransa ve İtalya gönülsüzdüler. Büyükler arasındaki bölünme daha küçük diğer üyelere de görülmekteydi. Gönülsüzlerin başlangıçta çoğunlukta olduklarını ve ancak 1995 genişlemesinden sonra genişleme taraftarı olanların ağırlığının arttığını söylemek mümkündür (Schimmelfennig, 1999). Dolayısıyla, beşinci genişleme esas itibarıyla talep yönlü olmuştur. Hatta adaylar 'yarışmacı' bir psikoloji içine girmişler; geride kalmaktan ve dışlanmaktan korkmuşlardır. Bu durum, büyüklük bakımından karşılaştırılabilir ülkeler olmadığı için, örneğin Türkiye için söz konusu olmamaktadır. Literatürde genelde daha baskın olarak arz yönü incelenmektedir. Eski üyelere genişlemeyle

ilgili rahatsızlıklar ve korkular kısmen söz konusu ülkelerdeki fiili durumla ilgili yetersiz bilgiden, kısmen de Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri Komünist rejimler tarafından yönetilirken Batı'da zaman içinde daha yüksek standartların yakalanmasından dolayı doğu ve batı arasında büyük bir sosyal ve ekonomik uçurumun oluşmuş olmasından kaynaklanıyordu (Kok, 2003).

Genişlemenin arz yönünde, başlarda kurumsal tercih belli olmadığı gibi, birkaç basit nedenle açıklanmayacak kadar fazla, farklı görüşler oluşmuştur. Genişleme taraftarları erken ve de güçlü bir doğuya genişleme tercih ederken, gönülsüzler süreci yavaşlatmaya çalışmıştır (Schimmelfennig, 1999). Genişlemenin olup olmaması konusundaki çekişmenin, genişlemenin nasıl olması konusuna da sirayet ettiği görülmektedir. Bu konuda da bireysel ve alt gruplar olarak farklılıklar şu şekilde cereyan etmiştir. Almanya'nın başını çektiği bir grup sınırlı bir ilk tur genişleme isterken, diğer genişleme taraftarları, daha kapsayıcı bir genişlemeden yana tavır almışlardır. Bireysel ülke tercihlerine bakarsak, Fransa ve İtalya'nın, Bulgaristan ve Romanya'yla; Danimarka ve İsveç'in, Baltık ülkeleriyle ilgilendikleri görülmektedir. Genişleme stratejilerinin belirginleşmesinde coğrafi yakınlık önemli bir faktör olmuştur⁸ (Schimmelfennig, 1999).

AB örneğinde, bölgesel bütünleşmenin pek çok açıdan daha az gelişmiş bölgelere sahip ülkelerin yararına bir yakınlaşma makinesi gibi çalıştığı görülmektedir. Bu faktör de beşinci genişleme dalgası için esas isteğin daha fakir olan, aday ülkelerden kaynaklanmasında etkili olmuştur. Çevrede (*periphery*) bulunanların Avrupa'yı daha fazla sevmesine şaşmamak gerekir çünkü çevredekiler için Avrupa daha önemlidir; ekonomik, sosyal ve siyasal bir çıpa, gelişme motoru olarak görülmektedir (Tsoukalis, 2006). Dolayısıyla, beşinci genişleme, AB'nin yayılcı tutkusuyla şekillenmemiştir. Eski üyelerin içgüdüsel tavrı genellikle temkinliydi. Uluslararası kurumculuk, Milli hükümetlerin öneminin hala çok yüksek olması sonucu Hükümetlerarasıcılık (*intergovernmentalism*), genişlemenin çapını ve hızını sınırlayan etkin bir faktördü. Önemli AB Üyelerinin milli stratejileri de genişlemede şekillendirici bir role sahiptir: örneğin Almanya hemen 1993 Kopenhag zirvesi sonrasında bir AB Doğu politikasını dillendirmiş ve 1 Temmuz 1994'te başlayacak Almanya'nın başkanlığında bu politikayı ilerletmeye çalışacaklarını söylemiştir. Bu *Ostpolitik* sadece, Macaristan, Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Bulgaristan gibi AB ile işbirliği antlaşmaları imzalamış ülkeleri değil, Ukrayna, Rusya ve AB'nin doğusunda kalan diğer ülkeleri de kapsamaktaydı (Mattli ve Plümper, 2002).

⁸ Bu konuda, bazı istisnalar vardır. Örneğin İtalya, Slovenya'ya ve Yunanistan, Türkiye'ye gerekli desteği vermiştir.

Genişlemenin arz yönündeki her bir üyenin pozisyonu, milli çıkarlarını (güvenlik ticari ve jeopolitik) nasıl gördüğüne göre şekillenmektedir. Ülke tercihleri sıklıkla içteki önemli çıkar gruplarınınca şekillendirilmekteydi. Hükümetlerin AB politikalarını, içerdeki bu gruplara desteklerini göstermek için, adaylara göre 'zedelemeleri' sıkça görülmekteydi. Genişlemeye taraftar olan ülkelerde bile çeşitli çıkar gruplarının ve kesimlerin (örneğin çiftçilerin) genişlemenin kendilerini olumsuz etkileyeceği; paylarına daha az merkezi destek düşeceği beklentisiyle genişlemeye karşı çıktıkları; sektörel korumayı sağlamak için çeşitli geçiş aşamaları talep ettikleri görülmekteydi.

Milli çıkarlar ışığında yapılan değerlendirmeler, üyelerin genişleme konusunda farklı tavırlar almasına yol açmaktaydı. Örneğin, Fransa'nın genişlemeye en fazla karşı çıkan ülkelerden biri olmasında, en önemli üye olan Almanya'nın genişleme sonucunda, yakınındaki yeni üyeler üzerinde daha etkili olduğu için, daha da güçleneceği; böylece ilgisinin Fransa'nın önemli gördüğü 'Avrupa' projesinden başka yönere kayacağı endişesi önemli olmuştur. Ayrıca, Polonya gibi orta sıklet ülkelerin de dahil olmasıyla, Fransa'nın AB içindeki liderlik yapma gücü azalacaktı. Almanya, İngiltere'yle beraber MDA ülkeleriyle ilişkileri güçlendirip onları Avrupa bütünleşmesi içine almak isteyen lider ülke olmuştur. Almanya ekonomik ve jeopolitik açıdan en fazla kazanca sahip olacak ülke olarak görünürken, kararları önemli oranda etkileme gücüne sahipti ancak Doğu Almanya'nın getirdiği yük dikkate alındığında ne AB'nin, ne de genişlemenin getireceği yükü tek başına omuzlamak istemiyordu (Ibryamova, 2005).

Genişlemeyi savunan üyelerden aday ülkelere karşı daha esnek olunmasını isteyenler olmuştur. Örneğin, 2000 yılında İngiltere dış işleri bakanı üyeleri daha adil ve cömert olmaya çağırıyordu. Bakana göre, eski üyeler daha gelişmiş oldukları için sahip oldukları ekonomik avantaj sayesinde kendi pazarlarını adaylara açmanın mali yükünü kaldırabilirlerdi. Geçmişte üye olanların geniş bir geçiş dönemi olduğu ve cömert yardımlardan faydalandıkları göz önüne alınmalı ve yeni adayların tüm sermaye yoğun yatırımları üyelik gününe yetiştirmesi beklenmemeliydi. Genişleme sürecinde, yeni üyelerin müktesebatın bazı bölümlerini uygulamak için geçiş periyotları istemesi ve derogasyonlara başvurması doğal karşılanmalıydı (bkz. Moravcsik ve Vachudova, 2003).

Genişleme sürecinde kilit konumdaki siyasilerin de süreci şekillendirmede önemli katkıları olmuştur. Örneğin, genişlemeden sorumlu Komiser Verheugen, kendi neslinin yaşadıkları ve Alman olmasının da etkisiyle, görevini tarihi bir adım olarak görmekteydi ve halefi Rehn'e göre şarta bağlılığın teknik konularında daha esnek davranmış; tavrını büyük patlama (*big bang*) genişlemeden yana koymuştur. Çünkü ona göre, genişleme, Avrupa'yı daha güvenli, istikrarlı ve müreffeh yapmak

anlamına geliyordu. Dolayısıyla bu 'köşelerin kesilmesi' ve katılanlardan zayıf ülkelerle ilgili riskler alınmasını gerektiriyordu (Pridham, 2007a).

Son zamanlara kadar genel olarak bütünleşme veya genişleme konuları seçmenler için çok önemli konular olarak görülmedikleri için AB'ye yönelik kamuoyu, izin verici oydaşma olarak nitelendirilmekteydi. Bütünleşme konularının Avro gibi önemli alanlara yönelmesi ve çok sayıda yeni üyeye kapıların açılmasıyla AB ve genişlemesi düşük profilli bir konu olmaktan çıkmış ve kamuoylarının bu konularda daha katı ve karşı bir duruşa geçtikleri görülmüştür (Karp ve Bowler, 2006). Büyüklüğü göz önüne alındığında, beşinci genişlemenin özellikle vuku bulduktan sonra büyük bir kamuoyu ilgisi ve direncine konu olması şaşırtıcı gelmemelidir (Settembri, 2007). Esas olarak, mevcut üyelerdeki kamuoyunun kaygılarını birkaç temel başlık altında toplamak gerekirse bunların ekonomik, kültürel (örneğin kimlik), günlük düzenin idamesi gibi konularda odaklandığı görülür.

Ekonomik kaygılar istihdam piyasasındaki muhtemel olumsuz etkiler ve yeni üyelerin mevcut üyelere büyük ekonomik yükler getireceği gibi konularda odaklanmıştı. Oysa hesaplamalara göre, oldukça cimri davranan eski üyelere gelecek olan net yük, gayri safi hasılanın binde biri oranında olacaktı. Diğer yandan, birliğe daha öncede fakir ülkeler üye olmuşsa da, beşinci genişleme AB içinde ortalama kişi başı gelirin yüzde 9 daralması anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla, MDA ülkelerinden iş aramak için geleceklerin daha düşük ücretlere razı olarak, Batı Avrupa'da istihdam piyasasını olumsuz etkileyeceği, 'işleri çalacakları' yaygın bir kanaatti. Bu durum, politikacıları bu konuda daha hassas olmaya zorlamaktadır (Mayhew, 2007). Buna yönelik istatistiklerden bir örnek Tablo 2'de görülebilir. Genişlemeye olumsuz bakan kamuoyları, genişlemenin bazı faydaları konusunda da ikna edilememişlerdir.

Tablo 2. Yüzde olarak, AB genişlemesi hakkında fikirler... (seçilmiş ülkeler)

	Olumlu bir şey	İstihdam piyasasındaki problemleri artırır	Pek çok ürünü daha ucuz hale getirdi	AB'nin dünyadaki etkisini artırır
AB-25	55	63	34	61
Almanya	52	80	30	60
İngiltere	49	64	36	55
Fransa	42	72	21	50
Avusturya	40	75	32	43

Kaynak: Eurobarometer "The Future of Europe" Mayıs, 2006.

Diğer yandan, önceki dönemlerde (ağırlıklı olarak AB dışından) göçmenlerle olumsuz tecrübeleri olan büyük bir kesim, beşinci genişlemeyle katılacak olan ülkelerin

kültürel kimliklerini daha geri ve *Avrupa* ile uyumsuz kabul etmekteydi. Bu kesimlere göre, göçmenler suç oranlarını (organize suçlar ve küçük suçlar) artırmakta, sosyal barışın altını oymakta (örneğin töre cinayetleri) ve sosyal güvenlik mekanizmalarını kötüye kullanmaktaydılar.⁹ Bu algı, ekonomik ve sosyal olarak daha benzer, daha yüksek standartları yakalayan ülkelere karşı ise değişmekteydi. Bu farklı tutumlara örnekler Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Bazı ülkeler için, AB'de genişlemeye destek oranları (2005)

	Taraftar olan	Karşı çıkan	Bilmiyor/Cevap yok
İsviçre	77	13	10
Norveç	77	12	11
İzlanda	68	18	14
Hırvatistan	51	35	14
Bulgaristan	48	37	15
Romanya	43	42	15
Ukrayna	42	43	15
Türkiye	31	55	14

Kaynak: Eurobarometer (64: 137).

Genişleme sonucu artacak heterojenliğin Birliğin yapısını değiştirecek olması da bir kaygı konusuydu. Adayların, ekonomik, hukuki ve yönetsel yapısı görece olarak yeterince gelişmemişti. Ayrıca, farklı tarihleri, toplumsal yapıları ve kültürleri vardı. Tüm adaylar için işe yarayacak bir- örnek çözümler bulunması, bulunsa bile öncesine göre işlevsellik şansı genişlemeyle beraber daha da zorlaşmıştır. Müktesebatın kurallarına uyulduğunun denetlenmesi de kolay olmayacaktır (Zielonka, 2007) .

Elitler ve sıradan vatandaşlar arasında eğitim, stratejik vizyon ve sınıfsal farklılıklar nedeniyle genişlemeye farklı bakış açıları vardı. Beşinci genişlemenin olacağını kesinleştiği dönemlerden başlayarak, hem mevcut üyelerin içinde hem de aralarındaki dayanışma bakımından Avrupa'nın sınırlarına geldiği hissi yavaş yavaş artmaktaydı. Bu dönemde, insana ait bazı dinamiklerde, örneğin güvenme hissi, diğerlerinin iyiliği zor zamanlarda çaba sarf etme isteklerinde nesilden nesile geçişlerde azalma görülmekteydi. Örneğin Mayer'e göre (2008), Soğuk savaş döneminde milletvekillerinin çoğu, İkinci Dünya Savaşı tecrübesi ve baskın Doğu-Batı çekişmesi dolayısıyla, stratejik gereklilikler için fedakârlık yapma gerekliliğinin farkındaydı. Günümüzde ise, siyasi kariyerler genellikle yerel seçimlerle ve iç gündemlerle yapılmaktadır; bu da genişleme gibi zor kararlarda kamuoylarını ikna edebilecek karizmatik liderlerin çıkmasını zorlaştırmaktadır. Beşinci genişlemedeki katılım süreci, Brüksel'den olsun, MDA başkentlerinden olsun açık bir şekilde yukarıdan

⁹ Özellikle tabloid basının etkisiyle, bu kesimler, göçmenlerin her türlü dışlanışlıklarını göz ardı etmekteydiler.

aşağıya ve seçkinlerce domine edilmiş bir süreçti (Pridham, 2006). Genişlemenin zamanlaması, kapsamı ve hızı konusunda süreç içerisinde kamuoyunda şüpheler uyanmış, muhalefet, anayasa taslağının reddinde görüldüğü gibi, yöneten seçkinlere karşı, isyan denecek boyutlara varmıştır. Bu durum, müzakereler hızla tamamlandığı için, beşinci genişlemeyi durduramasa da, bu genişlemenin, seçkinlerin halktan kaçırarak oldubittiye getirebildiği son genişleme olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Böylece, AB bitkin, lidersiz ve belirli bir şekilde yeni adaylara kucak açmayan bir döneme giriş yapmış oldu (Barysch, 2006). Rehn de genişleme hakkında, halkı bilgilendirmede, iletişimde başarı sağlanamadığını tespit etmekteydi (bkz. Further Enlargement, 2006: 140).

6. Genişlemenin Mekanizması: Şarta Bağlılık

AB üyeliğinin, ekonomik refah ve demokrasiyi güçlendirdiği İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda örneklerinde açıkça görülmüştür. Beşinci genişlemede de aday ülkelerin kamuoyları, AB üyeliğini genel olarak refah ve daha istikrarlı ve özgür bir toplumsal düzen için arzu ettiler (Pavlovaite, 2003). Avusturya, İsveç, Finlandiya ve Norveç'le, ilk üçünün, üyeliğiyle sonuçlanan müzakereler yapılmaktayken MDA ülkelerinin de hızlı bir biçimde Soğuk Savaş atmosferinden çıktığı ve AB üyesi olmak istedikleri belirginleşmişti. AB'nin buna bir tepki vermesi gerekiyordu. Beşinci genişleme için ilk resmi sinyal Haziran 1993 Kopenhag Zirvesinde verildi ve AB liderleri kapıyı çalan Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerine tarihi bir yeşil ışık yaktılar¹⁰. MDA ülkeleri, ekonomik ve siyasi koşulları (üyelik yükümlülüklerini) yerine getirmeleri halinde üye olabileceklerdi. Böylece, "Kopenhag kriterleri" olarak adlandırılan üyelik koşulları telaffuz edilmiş oldu. Kopenhag kriterleri üye olmak için temel olarak şunları dile getirir:

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların (istikrara kavuşmuş) varlığı,

Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma gücüne sahip işleyen bir pazar ekonomisinin varlığı,

Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uymak dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.

Birliğin, Avrupa bütünleşmesinin momentumunu devam ettirirken, yeni üyeleri *hazmetme* kapasitesi de dikkate alınacaktı. Böylece kapıda yığılan adaylar karşısında, bundan sonraki genişlemelerin daha belirli kurallar ve beklentiler çerçevesinde yapılması da amaçlanmaktaydı. Zirve açıklamasında formüle edilen, AB res-

¹⁰ Zirve sonuç açıklaması (kriterler ve MDA'nın o anki görünümüne ait AB tespitleri) için bkz www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf (son erişim 11. 08. 2010).

mi görüşüne göre genişlemeyi yöneten kurallar öylesine tercih edilmemiştir; *evrensel* olarak geçerli prensiplere dayanmaktadırlar ([Konsey 1993] Sjursen, 2002).

Bu şekilde, adaylık sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi için adayların yerine getirmesi gereken şartların ileri sürülmesi *şarta bağlılık (conditionality)* olarak isimlendirilmektedir. Şarta bağlılık, daha gevşek olmakla beraber daha önceki genişlemelerde de etkili olmuştur. Beşinci genişlemede, bu mekanizmayla, adayların Batı Avrupa'daki siyasi ve ekonomik sistemi kabul etmeleri ve kendi sistemlerini hızla uyumlu bir hale dönüştürmeleri beklenmekteydi. Bu benzetme mekanizmasının temel amacı, genişleme sonrasında ortak hareketi engellemeyecek şekilde, toplumsal, kurumsal işbirliği yapabilecek bir grubun tesisi ve idamesiydi. İleri sürülen ve uyulması istenen şartlar ayrıca, mevcut üyeler için, dönüşümün ekonomik yükünü minimumda tutmaya yarayacaktı. Adayların katlanacakları ekonomik maliyetler, sunulan genel fırsatlarca meşru hale getirilecek ve bu ülkelerin neokömünizme kaymalarına engel olunacaktı (Lane, 2007). Kapıyı şiddetle çalan MDA ülkelerinin dönüşümünün gerçekleştirilmesi, yol haritasına ve kriterlere uyulmasını gerektiriyordu (Boyka, 2005). Pazar ekonomisine ve demokrasiye geri döndürülemez bir şekilde geçiş çok güçlü bir transformasyonu gerektiriyordu. (Panagiotou, 2008). Adaylar, ancak mevcut AB yapısıyla gerekli minimum uyumu sağladıkları anda katılabileceklerdi (Hain, 2003). Süreç zorlayıcı olsa da, aday ülkeler açısından bakıldığında, üyelik, ekonomik, siyasi, küresel konumu güçlendiren bir durum olarak görülmüş; tamamen egemen, ama küçük olmak yerine; daha büyük ve güçlü bir oluşumun bir parçası olmak tercih edilmiştir (Schmidt, 2007).

Bu mülahazalarla, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimi ile Müzakerelere başlama kararı Avrupa Konseyi tarafından Aralık 1997'de Lüksemburg'da alınırken, Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Malta ile müzakerelere başlama kararı Aralık 1999'da Helsinki zirvesinde alındı (Mayhew 2007). Avrupa Konseyi'ne göre (örneğin 1999'da)¹¹ tüm kıtanın istikrarı ve refahı için etkin ve inandırıcı bir genişleme süreci idame ettirilmeliydi. Şarta bağlılık etkin bir şekilde çalışıyor kabul edilmekteydi; ayrıca sürecin maliyeti de düşüktü. AB adaylık süreci kurumsal olarak müktesebatin etkin bir şekilde milli hukuksal yapı ile uyumlaştırılması için etkin bir hükümet ve yasama organı yapısı gerektirmekteydi. Yargı, Avrupa hukuku bilgisine sahip olmalı, siyasetten bağımsız olarak hızlı bir şekilde çalışabilmeliydi. Özellikle Kopenhag kriterlerinin sıkça dile getirilen yanları yanında devlet kapasitesi, adli bağımsızlık ve yolsuzlukla mücadele, azınlık haklarının daha detaylı takibi; ekonomik sosyal ve kültürel haklar, kadın ticareti ve kadın-erkek eşitliği gibi konular da müzakerelerde geçen konular arasındaydı (Pridham 2006). Ayrıca, göçle mücadele, dışlanma, ayırım-

¹¹ Bkz. http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm

cılık, nükleer sorunlar, güvenlik, tarım ve benzeri pek çok sorun, problemlerin derinliklerini tespit ve çözüm yollarını bulmak için diyalog konusu olmaktadır.

Süreç içerisinde, Komisyon şarta bağlılık ilkesinin, katılma sürecinin her aşamasında daha katı uygulanması fikrine doğru kaydı. Bunda, beşinci genişlemedeki büyük katılımı, AB'nin doğal sınırlarına ve doyum noktasına yaklaştığı hissi etkili olmuştur. Aday ülkelerin gerekli kriterleri yerine getirmesine daha fazla vurgu yapılmalı; tecrübelerle ortaya çıkan ve sürekli yeniden tanımlanan kıyas noktalarına (*benckmarks*) ulaşmaları ve sadık kalmaları istenmeliydi. Adayların gerekli reformları daha erken aşamalarda yapması için teşvik edilmesi gerekmekteydi (House of Commons, 2007). Bu anlamda, beşinci genişlemenin, elitlerce, kamuoyundan kaçırılarak (*by stealth*) yapılan son genişleme olduğu dile getirilmektedir. Sonrasındaki genişlemelerde, normal şartlarda, AB kriterleri daha katı uygulayacaktır.

Şarta bağlılık böylece, kurumsal ve hukuksal gelişme, AB normlarına ve yaklaşımlarına uyumu da içeren, demokrasiyi, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü destekleyen, sivil toplum, medya ve serbest pazar ekonomisinin gelişmesini; azınlıklar konusunun uygun çözümünü, adayların kendi aralarında istikrarın sağlanmasını; yapısal reformları da içeren, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişmeyi teşvik eden bir mekanizma haline getirilmeye çalışılmıştır. Şarta bağlılık geniş bir yelpazeyi kapsadığı için, AB yardımlarının verilmesini; adayların yeniden yapılanarak demokratik istikrarı yakalamasını, bölgesel anlaşmazlıkların kontrol altına alınmasını, mültecilerin dönüşünü, kurumsal ve yasa yapımında gelişme gibi konuları da zaman zaman içermiştir (Kavalalı, 2005). Şarta bağlılığın etkinliği aynı zamanda bir prestij konusu olmuştur. Komisyon'a göre, genişleme politikası devletlerin zayıf ve toplumların bölünmüş olduğu bölgede dönüştürme gücünü göstermeliydi (Avrupa Komisyonu, 2005).

Adayların, örneğin Polonya'nın, içerdeki sancılı reform sürecini devam ettirebilmek için, AB'den katılım için tarih istemesi eski üyelerce, hazır olmadan üyelik için tarih verilmesinin adaylarda reformlarda tavsamaya yol açtığı gerekçesiyle, reddedilmiştir. Rehn'in tabiriyle, aday ülkelerde genişlemeyle ilgili tartışmaların, "şeytanın İncil'i okuması gibi", çok yakından takip edilmesine rağmen, üyelik tarihinin bilinçli bir şekilde muğlâk bırakılması tercih edilmiştir (bkz. Further Enlargement 2006).

Şarta bağlılık ilkesinin çalıştırılma tarzına getirilen eleştirilere göre, adaylara adeta, "AB serbest bir piyasadan başka bir şey değildir" fikri empoze edilmiştir. Aday ülkelerin, ekonomilerini, çok hızlı bir şekilde Avrupa modeli ve kurallarına adapte etmeleri istenmiştir. Bu dönüşme sürecinde, adaylara yanlış sinyaller verilmiş, örneğin rekabetin her şey demek olduğu fikrine, mülkiyet haklarına ve özelleştirmeye; adaylarca daha geniş bir vizyon beklenirken, rutin teknik konulara fazlaca vurgu yapılmıştır (Ross, 2008; O'Brennan, 2006). Müzakerelerde esnekliği azaltan

bir faktör de, tüm mevcut üye başkentlerinin ikna edilmesi gerektiği idi. Bu durum, adayların gerçek ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için gereken esnekliği büyük ölçüde azaltmıştır.

Zaman içerisinde değişikliklere uğrayan şarta bağlılık işe yaramaktadır. Rehn, buna örnek olarak, yirmi yıl öncesine kıyasla, İspanya ve Portekiz'in bugünkü durumlarını göstermektedir. Olumlu yönde dramatik bir değişim olmuştur. Estonya ve Polonya'da da 10 yıl öncesine göre büyük olumlu değişimler olmuştur. Şarta bağlılığın tam olarak işe yaramadığı iki ülke, her zaman arkada kalanlar (*laggards*) olarak görülen Bulgaristan ve Romanya'ydı. AB deki kurumsal parçalanmışlığın sömürülmesine örnek teşkil eden Romanya ve Bulgaristan tam olarak hazır olmasalar da üye yapılmışlardır (Pridham, 2007b).

Zielonka'ya (2007) göre, benzer bir şablonun tüm adaylara ve müzakere konularına uygulanması, adaylara çok az bir alan bırakılmasına yol açmıştır. Bu zaman zaman spesifik bakanlıklara temsilci gönderilmesine kadar varmış, böylece müzakere süreci, toleransın ve gönüllülüğün çok az yer bulabildiği bir süreç olmuştur. Esas olarak AB kararları üretmiş ve adaylardan uymalarını beklemiştir; modelleri üretmiş ve başvuranlardan kopyalamalarını, taklit etmelerini beklemiştir. AB öğretme ve eğitime teklif etmiş, başvuran ülkelerin sosyalleşmesi, öğrenmesi beklenmiştir.

7. Genişlemeye “Hayır” Demenin Maliyetinin Değerlendirilmesi

Genişlemenin getireceği maliyetlere sıkça vurgu yapılmaktaydı ama genişlemeye “hayır” denmesinin de maliyeti olduğu bazı uzmanlarca hatırlatılmaktaydı. Örneğin 2003'teki Kok raporu: “Genişlememe sadece gelecekte elde edilecek faydaların kaybedilmesi anlamına gelmez, aynı zamanda geçmişte yapılan gayretlerin ve yatırımların da boşa gitmesi anlamına gelir” demektedir. “Diğer Avrupalılar” AB'nin komşusu olmaya devam edeceklerdi ama mutsuz ve kırgın bir şekilde, Avrupa'da ulusal hudutları aşan her türlü sorunun çözümüne katkıda bulunmada ve Avrupa'nın dünyadaki rolünün şekillendirilmesinde yardım etmekte isteksiz olacaklardı.¹² AB üyelerinin onay vermemesi sonucu genişlemenin gecikmesi ya da tamamen genişlemeden vazgeçilmesi Avrupa için büyük bir siyasi başarısızlık olur değerlendirilmesi yapıyordu. Bu durumda, bedeli hem AB hem de aday ülkeler ödeyecekti: Tek pazarın genişlememesi ve bunun sonucunda aday ülkelerin büyüme oranlarının azalması AB'yi ekonomik kazançlardan mahrum bırakacaktı. Aday ülkeler açısından, reformları sürdürme konusundaki arzu zayıflayabilir, yabancı yatırımları caydırabilir ve ekonomik büyümeyi azaltabilirdi (Kok, 2003). Açılan tarihsel pencereden faydalanarak, daha istikrarsız daha güvensiz daha fakir bir tarihsel ortamdaki daha müreffeh daha güvenli daha özgür bir ortama geçiş yapmak iste-

¹² Bu gözlem, beşinci genişleme sonrasında kapıyı çalan Türkiye gibi adaylar için de geçerliliğini sürdürmektedir.

yen adaylara aynı zamanda daha kapitalist olma şartı dayatılmaktaydı. Adayların yerine getirmeleri istenilen şartlar dizisi, başarısızlık halinde hayır denilmesini de mümkün kılıyordu. “Hayır” denilmesi durumunda büyük bir ülke olan ve görece güçlü bir demokrasiye sahip Türkiye’nin istikrarsızlığa düşeceğine pek ihtimal verilmeyenken, üyelik sürecinin hüsrana sonuçlanması küçük ülkeler için çok daha yıkıcı olabilirdi. İstikrarsızlığa düşmüş veya AB ile işbirliğinde isteksiz olan bu ülkelerin de, organize suç şebekeleri ve uluslararası terörizm gibi konularda gerekli işbirliğini göstermeyeceğinden endişe duyulmalıydı. Siyasal savrulma ve hayal kırıklığı, bu ülkeleri AB’ye karşı konumlanan diğer güçlerle işbirliğine sevk edebilirdi.¹³

8. Genişleme Sonrası Bazı Çıkarımlar

Üyelik perspektifinin açık bırakılması, sosyalist bloğun çöküşünden sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki *dönüşüm* sürecini hızlandırdığı; gereken reformlarda hızlanma kapsayıcılık ve derinlik getirdiği görülmektedir. Bu bölgede görece istikrarlı demokrasilerin ortaya çıkması genel olarak Avrupa’nın güvenliğini artırmıştır. Azınlık meseleleri ve hudut problemleri gibi çatışma nedenleri ortadan kaldırılmıştır. Ticaretteki hızlı yükselme AB için yeni pazarlar ve yatırımlar anlamına gelmiştir (Kok, 2003).

25 Mart 2007 tarihli Berlin Deklarasyonunun bazı söylemleri, bize AB liderlerinin genişlemeyi nasıl gördüklerini ve en önemli güncel sorunlar olarak önlerinde neleri gördüklerini göstermektedir. Deklarasyona göre:

- Yüzyıllardır bir barış ve anlayış fikri olan Avrupa, bütünleşmeyle gerçekleşmiş; barış ve refah mümkün olmuştur.
- Üyeler, Avrupa’nın birleşmesine, demokrasinin güçlenmesine ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasına yardım etmişlerdir.
- Merkezi ve Doğu Avrupa’daki halkların özgürlük özlemi sayesinde Avrupa’nın *sun*i bölünmesi son bulmuştur.
- Avrupa bugün hiç olmadığı kadar *bütünlük* içinde yaşamaktadır. Avrupalılar kader birliği yapmışlardır.
- Üyelerin çok çeşitli olan gelenek ve kimlikleri, dilsel zenginlik korunmalıdır.
- Terör, örgütlü suçlar ve yasadışı göçe karşı ortak mücadele yapılacaktır. Irkçılık ve yabancı düşmanlığına müsamaha edilmeyecektir. Dünyadaki açlık ve fakirlikle mücadelede AB üzerine düşeni yapacaktır.

¹³ Ocak 2011’deki, resmi bir ziyaret öncesinde Ukraynalı yetkililerin, Ukrayna ve Türkiye olmadan AB’nin küresel bir güç olamayacağını belirtmeleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

- Küresel ekonomik rekabeti, AB değerlerine göre şekillendirmek mümkündür
- İklim değişikliği (örneğin küresel ısınma) konularında, enerji politikalarında Avrupa *liderlik* yapacaktır (vurgular eklenmiştir).

Diğer önemli bir çıkarım da, sıklıkla coğrafi olarak Avrupa içinde oldukları halde AB'ye girmeyi başaran ülkelerde "işte şimdi gerçek Avrupalı olduk" denmesinde görülmektedir. Katılım sürecinin tüm zorlukları bir yana, AB, Avrupa içinde daha yüksek bir modernleşme seviyesini (refah ve demokrasi) temsil ediyor kabul edilmektedir. Kamuoyundan kaçırılarak, yeni üyelerin alınması devri sona ermiştir. Ancak, beşinci genişlemenin etkisiyle şekillenen, yeni durumda da üyelik için başvurulara bakılırsa 35-36 üyeli bir AB imkansız değildir (İçener, vd. 2010).

Daha detaylı bir çalışmanın konusu olmakla beraber, beşinci genişleme sonrasında geçen sürede, yeni üyelerin katılımının, AB'yi eskisine göre gözle görülür bir şekilde daha hantal hale getirdiğine dair bir kanıt ileri sürülemediği (Avery vd (ed) 2009). Yine de, beşinci genişlemenin birinci ve daha geniş dalgasından 5 yıl sonra yapılan Eurobarometer çalışmasının da gösterdiği gibi genişlemenin bazı yönleriyle ilgili kamuoyu algısı negatif kalmaya devam etmiştir. Örneğin, deneklerin yüzde 66'sı genişlemenin AB'nin yönetilmesini zorlaştırdığını; yüzde 56'sı ülkelerinde iş kayıplarına neden olduğunu söylemektedir. Yüzde 54'e göre, genişleme yüzünden, yeni üyelerin farklı kültürel gelenekleri dolayısıyla çeşitli problemler çıkmıştır¹⁴ yüzde 50 ise, genişlemenin bir bütün olarak AB'de güvensizlik hissini artırdığını düşünmektedir (Avrupa Komisyonu, 2009). Buna karşın, Avrupa Komisyonu'nun resmi görüşüne göre, beşinci genişleme, ekonomik krize giren dünyada, AB'yi daha rekabetçi yapmıştır (Avrupa Komisyonu, 2010).

9. Sonuç

AB bütünleşmesinde temel mantık olan entegrasyon yoluyla ulus- devlet sisteminin çeşitli alanlarda yol açtığı sorunları veya yetersizliklerini çözme isteği, beşinci genişlemede de geçerli olmuştur. Mevcut üyeler şarta bağlılık mekanizmasıyla müzakere süreci ve öncesindeki 'uyumu' sağlamanın esas yükünü adaylara yüklemişlerdir. Temelde amaçları Avrupa'da oluşan refah ve istikrara ortak olmak olan adaylar, kendilerini zaman zaman aşağılanmış, zorlanmış hissetseler de, uzun vadede üyeliğin faydalı olacağına inandıkları için bu zor sürece katlanmışlardır. Arz yönündeki genişleme tartışmaları, meşhur derinleşme ve genişleme tartışmasının bir yansıması olmuştur. Eski üyeler genişleme konusunda özellikle başlarda ikiye ayrılmışlardır. Genişlemeye karşı çıkanların ekonomik, kültürel, işlevsel kaygılarına

¹⁴ Bu konuda eski ve yeni üyeler ayrılmaktadır. AB-15'te bu oran yüzde 57 iken MDA'daki üyelere sadece yüzde 42'dir.

karşılık genişleme taraftarlarının normatif söylemleri, tarihsel fırsat algısı etkin olmuştur.

Beşinci genişleme sürecinin genel özellikleri olarak asimetrik olması, üniter Avrupa vizyonunun baskınlığının ortaya çıkması, her iki tarafta da genişlemeye mahkûm olduğu hissini giderek ağırlık kazanması; üyeliğe giden yolun derin bir dönüştürücü süreç olarak algılanması; sürecin derin ahlaki temelleri olan veya olmayan büyük bir plana dayalı olmaması sayılabilir. Doğu genişlemesi katılan ülkelerin sayısı, refah düzeyi ve bölgenin büyüklüğü bakımından, öncekilerden çok farklı olmuştur.

Genişlemede sistemik şartlar (Soğuk Savaş'ın bitmesi, küreselleşmenin hızlanması ve kaçınılmazlığı hissi gibi); örgüte özgü sistemik şartlar (bütünleşmenin gittikçe derinleşmesi gibi); eski üyelerin ve adayların, ekonomik, coğrafi ve iç politik yapıları gibi özel konumları; alt-sistemik şartlar ve üyelerin iç ekonomik ve siyasi yapıları; hatta kilit kişilerin (örneğin Verheugen) tercihleri karmaşık bir süreç içerisinde etkili olmuştur. Ayrıca, adaylar için üyelik sembolik olarak Avrupa'ya dönüşü, Rusların baskın olduğu geçmişten kurtuluşu, gerçek Avrupalı olmayı simgelerken; Batı Avrupalı üyeler, zorla bölünen kıtanın birleşmesinde kendilerine tarihsel bir görev düştüğünü ister istemez kabul ettiler. Genişlemeye "hayır" denmesinin de maliyeti olduğu, reddedilme halinde aday ülkelerin mutsuz ve kırgın olacakları da göz önünde tutulmuştur. Beşinci genişlemeyle, belki bütünleşmede bir yavaşlama olabileceğini ama yeni üyelerin var olan müktesebata tehdit oluşturmayacaklarını; çünkü AB kazanımlarının ve politikalarının çoğu üyenin hukukuna ve toplumuna geri dönülemez bir şekilde yerleştiğini ileri sürenler, haklı çıkmıştır.

Kaynakça

Avrupa Komisyonu (2009), "Views on European Union Enlargement" Flash Eurobarometer 257.

Avrupa Komisyonu (2010), "Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011", COM(2010) 660

Arnason, J. P. (2000), "Communism and Modernity" *Daedalus*, 129 (1), 61-90.

Avery, G. vd (ed) (2009), *Enlarging the European Union: Effects on the new member states and the EU* Brüksel, Trans European Policy Studies Association

Avrupa Komisyonu (2005), "2005 Enlargement Strategy Paper" COM (2005) 561 final

Avrupa Komisyonu, (2006), "Enlargement, two years after: an economic evaluation" (2006) European Commission Directorate-General For Economic And Financial Affairs Occasional Papers 24 (http://ec.europa.eu/economy_finance/index_en.htm).

Barysch, K. (2006), "Is Enlargement Doomed?," *Public Policy Research*, 13 (2), 78-85.

Blokker, P. (2008), "From a Central European Identity to Post-Nationality?," *European Journal of Social Theory*, 11(2), 257-274.

Boyka, S. (2005), "The European Union as a Security Actor" , *World Affairs*, 168 (2), 51-66.

Davies, N. (1996), *Europe*, Oxford: Oxford University Press.

De Neve, Jan-Emmanuel (2007), "The European Union? How Differentiated Integration is Reshaping the EU", *Journal of European Integration*, 29 (4), 503-521.

EB 64 TR (2006), "Eurobarometer 64: AB Kamuoyu Araştırması: Türkiye" (Eurobarometer araştırmalarına http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm adresinden ulaşılabilir).

EB 67 (2007) Eurobarometer 67, Public Opinion In The European Union First Results.

EB 251 (2006) Special Eurobarometer 251, "Future of Europe".

Font, N. (2006) "Why the European Union Gave Turkey the Green Light", *Journal of Contemporary European Studies*, 14 (2), 197-212.

Further Enlargement, 2006 Evidence given to the House of Lords EU Select Committee, 'The further enlargement of the EU: threat or opportunity?' www.publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldselect/ldeucom/273/273.pdf

Fukuyama, F. (1989), "The End of History", *National Interest*, 16 (Yaz), 3- 18.

Collard-Wexler, Simon (2006), "Integration Under Anarchy: Neorealism and the European Union", *European Journal of International Relations*, 12, 397-432.

Delhey, J. (2007) "Do Enlargements Make the European Union Less Cohesive? An Analysis of Trust between EU Nationalities", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 45(2), 253–279.

Gilbert, M. (2008), "Narrating the Process: Questioning the Progressive Story of European Integration" *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 46 (3) 641–662.

Hain, P. (2003), "Why Bigger is Better: Enlargement and the Future of Europe", *New Economy*, 10 (2), 95-100.

Hettne, B. (2002), "The Europeanisation of Europe: Endogenous and Exogenous Dimensions", *Journal of European Integration*, 24 (4), 325-340.

Higashino, A. (2004), "For the Sake of 'Peace and Security'? The Role of Security in the European Enlargement Eastwards", *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, 39 (4), 347–368.

Hooghe, L. ve Marks, G. (2008), "European Union?", *West European Politics*, 31 (1), 108- 129.

House of Commons (2007), "EU Enlargement: the Western Balkans" Research Paper 07/27 14.03.2007.

Ibryamova N. (2005), "The Eastern Enlargement of the European Union: Interests, Power and Norms", Mami Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

İçener, E.vd. (2010), "Continuity and change in the European Union's approach to enlargement Turkey and Central and Eastern Europe compared", *Southeast European and Black Sea Studies* 10 (2), 207–223.

Karabeshkin, L. A. ve Spechler, D. R. (2007), "EU and NATO Enlargement: Russia's Expectations, Responses and Options for the Future", *European Security*,16 (3) ,307-328.

Karp J. A. ve Bowler, S. (2006), "Broadening and deepening or broadening versus deepening:The question of enlargement and Europe's 'hesitant Europeans'" *European Journal of Political Research* 45: 369–390,

- Kavalalı M. (2005), Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri, Ankara: DPT Müsteşarlığı.
- Kok, W. (2003), "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Başarılar ve Zorluklar", http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/enlargement_process/past_enlargements/communication_strategy/report_kok_tr.pdf (erişim, 11. 08. 2010).
- Kopenhag (1993), "Zirve Sonuç Bildirgesi" (www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf).
- Kornai J. (2006), "The great transformation of Central Eastern Europe Success and disappointment", *Economics of Transition*, 14 (2), 207–244.
- Lane, D. (2007), "Post-Communist States and the European Union" *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23 (4), 461–477.
- Mattli, W. ve Plümper, T. (2002), "The demand-side politics of EU enlargement: Democracy and the application for EU membership", *Journal of European Public Policy*, 9 (4), 550-574.
- Mayer, H. (2008), "The Long Legacy of Dorian Gray: Why the European Union Needs to Redefine its Role in Global Affairs", *Journal of European Integration*, 30 (1), 7-25.
- Mayhew, A. (2007), *Enlargement Of The European Union: An Analysis Of The Negotiations For Countries Of The Western Balkans*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Sigma Paper NO. 37 2007.
- McKay, D. (1996) *Rush to Union: Understanding the European Federal Bargain*, Oxford: Clarendon Press.
- Missiroli, A.(2003), "EU Enlargement and CFSP/ESDP", *Journal of European Integration*, 25 (1): 1-16.
- Moravcsik, A.ve Vachudova, M. A. (2003), "National Interests, State Power, and EU Enlargement Perspectives" *East European Politics and Societies*, 17 (1), 42–57.
- O'Brennan, John (2006), "Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union", *Cambridge Review of International Affairs*, 19 (1), 155-169.
- Panagiotou, R. (2008), "FYROM's transition: on the road to Europe?", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10 (1), 47- 64.
- Pavlovaite, I. (2003), "Being European by Joining Europe: Accession and identity politics in Lithuania" *Cambridge Review of International Affairs*,16 (2), 239-255.

Pridham G. (2006), "European Union Accession Dynamics and Democratization in Central and Eastern Europe: Past and Future Perspectives", *Government and Opposition*, 41 (3), 373–400.

Pridham G. (2007a), "Change and Continuity in the European Union's Political Conditionality: Aims, Approach, and Priorities", *Democratization*, 14 (3), 446 – 471.

Pridham G. (2007b) "Political Elites, Domestic Politics and Democratic Convergence with the European Union: The Case of Romania during Accession", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23 (4), 525 – 547.

Pollack, M. A. (2009) "Europe united? The impact of the EU's eastern enlargement, five years on" *European View* (2009) 8:239–254

Rehn, O. "Europe's Next Frontiers" Helsinki, 27.10. 2006 Lecture at the Finnish Institute of International Affairs, SPEECH/08/184 <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/654&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>

Ross, G. (2008), "What do 'Europeans' Think? Analyses of the European Union's Current Crisis by European Elites", *JCMS: Journal of Common Market Studies* 46 (2) , 389–412

Schimmelfennig, F. (1999), "The Double Puzzle of EU Enlargement Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East", *ARENA Working Papers* WP 99/15

Schmidt, V. A. (2007), "Trapped by their ideas: French elites' discourses of European integration and globalization" *Journal of European Public Policy*, 14 (7), 992 – 1009.

Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier, U. (2002), "Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses and the State of Research", *Journal of European Public Policy*, 9(4): 500–528.

Settembri, P. (2007), "The surgery succeeded. Has the patient died? The impact of enlargement on the European Union", *Jean Monnet Working Paper* 04/07. www.jeanmonnetprogram.org/papers/07/070401.html (erişim 29. 11. 2010).

Sjursen, H. (2002) "Why expand? The question of legitimacy and justification in the EU's enlargement policy", *Journal of Common Market Studies*, 40, 491–513.

Sjursen, H. (2006), "What kind of power?", *Journal of European Public Policy*, 13 (2), 169- 181.

Sjursen H. (2008), "Enlargement in perspective: The EU's quest for identity" ARE-NA Working Paper No. 5.

Solana, J. (2001), "Enlargement of the European Union — Opportunity or Threat?" On The Occasion Of The Ninth "European Lecture" Utrecht Theater 19.06. 2001. http://www.consilium.europa.eu/cms3_applications/applications/solana/details.asp?cmsid=358&BID=107&DocID=66956&insite=1

Stawarska, R. (1999), "EU enlargement from the Polish Perspective", *Journal of European Public Policy*, 6 (5), 822-838.

Thomson, R. (2009) "Actor alignments in the European Union before and after enlargement" *European Journal of Political Research* 48: 756–781.

Tsoukalis L. (2006), "The JCMS Lecture: Managing Diversity and Change in the European Union" *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 44 (1), 1–15.

Varbanova L. (2007), "The European Union Enlargement Process: Culture in between National Policies and European Priorities" *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 37 (1) 48-64

Wiarda H. J. (2005), "Where Does Europe End Now? Expanding Europe's Frontiers and the Dilemmas of Enlargement and Identity" *The Brown Journal Of World Affairs* 12 (1), 89-98.

Wiener, A. (2002), "Finality vs. Enlargement Constitutive Practices and Opposing Rationales in the Reconstruction of Europe" NYU School of Law, Jean Monnet Working Paper 8/02.

Zielonka, J. (2007), "Plurilateral Governance in the Enlarged European Union" *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 45 (1), 187–209.